

RIKSDAGENS PROTOKOLL.

1947.

Första kammaren.

Nr 7.

Tisdagen den 11 februari.

Kammaren sammanträdde kl. 4 eftermiddagen.

Herr talmannen yttrade: Jag får meddela, att Hans Maj:t Konungen låtit till mig framföra ett varmt tack från Hans Maj:t och den kungliga familjens övriga medlemmar för det deltagande, som från riksdagens sida visats dem i sorgen över H. K. H. hertigens av Västerbotten bortgång, och för den hedersbevisning, som tog sig uttryck i kamrarnas beivrande av jordfästningsakten i Storkyrkan.

Justerades protokollen för den 4, 5 och 8 innevarande månad.

Anmälades och godkändes jordbruksutskottets förslag till riksdagens skrivelser till Konungen:

nr 15, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående utgifter å tilläggsstat II till riksstaten för budgetåret 1946/47, såvitt propositionen avser jordbruksärenden;

nr 16, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående överlåtelse av visst område till Dorotea kommun i Västerbottens län;

nr 17, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående försäljning av vissa kronoegendomar m. m.;

nr 18, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående befrielse från betalningsskyldighet till kronan på grund av virkesköp; samt

nr 19, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående befrielse från betalningsskyldighet till kronan på grund av virkesköp.

Föredrogs och hänvisades till behandling av lagutskott Kungl. Maj:ts proposition nr 31, med förslag till lag om fortsatt giltighet av lagen den 26 april 1940 (nr 272) med särskilda bestämmelser angående domstolarna och rättegången vid krig eller krigsfara m. m.

Föredrogs och hänvisades till konstitutionsutskottet Kungl. Maj:ts proposition nr 32, med förslag till lag om antalet statsdepartement och statsråd utan departement.

Föredrogs och hänvisades till statsutskottet Kungl. Maj:ts proposition nr 33, angående anslag för de två departement, vari socialdepartementet föreslås uppdelat, m. m.

Föredrogs och hänvisades till behandling av lagutskott Kungl. Maj:ts proposition nr 42, med förslag till lag om fortsatt giltighet av allmänna förfogandelagen den 22 juni 1939 (nr 293).

Föredrogs Kungl. Maj:ts proposition nr 44, med förslag till förordning om fortsatt giltighet av förordningen den 30 juni 1943 (nr 449) angående dyrtidstillägg åt vissa ersättningstagare enligt lagen om försäkring för olycksfall i arbete, m. m.

Propositionen hänvisades, såvitt angick medgivande för Kungl. Maj:t att åt vissa personer bevilja dyrtidskompensation, till statsutskottet och i övrigt till behandling av lagutskott.

Föredrogs och bordlades ånyo statsutskottets utlåtanden nr 13, 16, 17 och 20—24, bevillningsutskottets betänkanden nr 1—3, bankoutskottets utlåtande nr 3, första lagutskottets utlåtanden nr 1 och 2 samt jordbruksutskottets utlåtande nr 7.

Justerades protokollsutdrag för denna dag, varefter kammarens sammanträde avslutades kl. 4.05 eftermiddagen.

In fidem
G. H. Berggren.

Onsdagen den 12 februari.

Kammaren sammanträdde kl. 11 förmiddagen.

Herr statsrådet *Mossberg* avlämnade Kungl. Maj:ts propositioner:

nr 45, med förslag till lag angående ändring i lagen den 22 juni 1928 (nr 254) om arbetsdomstol;

nr 46, angående indragning av vissa till församlingskyrkor utgående ersättningar m. m.; och

nr 47, angående ersättning i vissa fall i anledning av olycksfall i arbete eller yrkessjukdom.

Herr statsrådet *Mossberg*, som tillkännagivit, att han hade för avsikt att vid detta sammanträde besvara herr *Herlitz* interpellation angående skedd publicering av uppgifter, som inhämtats enligt tvångsmedelslagen, erhöll ordet och anförde: Herr talman! Med första kammarens tillstånd har herr *Herlitz* i en interpellation — under hänvisning till en bland statens offentliga utredningar utgiven redogörelse för den tyska propagandan i Sverige under krigsåren 1939—1945 — frågat mig, på vilka skäl i nämnda utredning förekommande publicering av brev, telegram och telefonsamtal, om vilka kännedom vunnits med stöd av den särskilda tvångsmedelslagen, kan anses ha ägt rum. Anledningen till frågan är att den publicering, som sålunda skett, enligt interpellantens mening icke syntes väl överensstämma med förut godtagna principer för utnyttjande av sådant material, som åtkommits med stöd av 2 § nämnda lag, eller med rättsstatliga grundsatser, som det syntes angeläget att upprätthålla.

Till svar å interpellationen vill jag framhålla följande.

Lagen den 9 januari 1940 om vissa tvångsmedel vid krig eller krigsfara m. m., vilken som bekant upphört att gälla, hade till syfte främst att hindra eller uppdaga förräderi- och spionage- eller andra brott, som kunde skada försvaret eller folkförsörjningen eller det vänskapliga förhållandet till främmande makt. Därutöver åsyftade lagen att göra det möjligt att hindra att obehöriga erhöle kännedom om förhållanden, som kunde medföra sådan skada, som jag nyss nämnt, och att vinna utredning om obehörigs utforskande av sådant förhållande eller om överbringande till obehörig av meddelande därom. Jag vill fästa uppmärksamheten på att tvångsmedelslagen sålunda även avsåg att lämna myndigheterna medel till en verksamhet av förebyggande art.

I själva tvångsmedelslagen funnos icke intagna några sekretessbestämmelser. I en av Kungl. Maj:t utfärdad tillämpningskungörelse till tvångsmedelslagen föreskrevs emellertid att vad med stöd av lagen inhämtats genom granskning av brev eller telegram eller uppteckning eller avlyssnande av telefonsamtal icke finge yppas i vidare mån än som erfordrades för att vinna det med undersökningen avsedda ändamålet. Såsom interpellanten framhållit, ha olika riksdagsutskott vid skilda tillfällen betonat, att de särskilda tvångsmedlen ej finge tillgripas eller utnyttjas för andra syften än de i lagen uttryckligen medgivna. Även för egen del vill jag understryka den synnerliga vikten ur det medborgersliga rättsskyddets synpunkt av att brev-, telegram- och telefonhemligheter i möjligaste mån skyddas.

Ang. skedd publicering av uppgifter, som inhämtats enligt tvångsmedelslagen.

Ang. skedd publicering av uppgifter, som inhämtats enligt tvångsmedelslagen. (Forts.)

Syftet med den ifrågavarande utredningen om den tyska propagandan, vilken publicerats med stöd av Kungl. Maj:ts beslut den 3 januari 1947, har icke varit att söka fastställa enskilda svenska eller utländska medborgares och företags deltagande i landsskadlig verksamhet. Icke heller avser utredningen att vara någon redogörelse för den av säkerhetstjänsten bedrivna verksamheten och de resultat som därmed vunnits. Däremot har utredningen haft det praktiska syftet att ge en allmän bild av hur en främmande stormakt, organisatoriskt och systematiskt, lägger upp sin propagandaverksamhet i en liten stat. Härigenom torde inom ett visst begränsat område och med tanke på eventuella framtida förhållanden av likartad karaktär, de lärdomar ha bokförts, som vi kunna draga av vad som förevarit. Redogörelsen, som är avsedd att utdelas till bland andra polis- och militärmyndigheterna, åsyftar sålunda att tillgodose ett samhällsintresse vars vikt — därom är jag övertygad — interpellanten är villig att erkänna. Publiceringen av redogörelsen synes mig ligga väl i plan med de syften, som föranlett utfärdandet av särskilda tvångsmedelslagen.

De i redogörelsen ingående brottstyckena av telefonsamtal, telegram och brev, som hämtats från säkerhetstjänstens material, äro avsedda att illustrera redogörelsen i övrigt. De utgöra till övervägande delen typexempel på hur enskilda svenska medborgare reagerade — i positiv eller negativ riktning — inför den tyska propagandan. Utredningsmannens uppgift har i detta avseende varit att verkställa ett urval som ger en objektiv bild av den berörda propagandaverksamheten i dess skilda faser. I enlighet med syftet med publiceringen har i redogörelsen i största möjliga utsträckning undvikits att namnge enskilda personer. Återgivandet av de nyssnämnda brottstyckena ur brev, telegram och telefonsamtal liksom redigeringen i övrigt av redogörelsen har också verkställts med den principen för ögonen att enskildas identitet om möjligt icke skulle röjas. Det sagda gäller givetvis framför allt beträffande svenska medborgare. Däremot har det av naturliga skäl icke kunnat undvikas att i åtskilliga fall utländska medborgare, som medverkat i den ifrågavarande, ytterst mot vårt lands integritet riktade, propagandan, kommit att namngivas.

Med det sålunda anförda anser jag mig ha besvarat interpellantens fråga.

Herr Herlitz: Herr talman! Jag anhåller att få till herr statsrådet framföra mitt värdsamma tack för det lämnade svaret. Jag vill emellertid från början säga ifrån, att statsrådet enligt min mening inte i något hänseende har kunnat ge bärande skäl för det offentliggörande av enskilda personers brev, telegram och telefonsamtal, som här har ägt rum, och alltså inte heller kunnat häva de betänkligheter som jag har hyst mot denna åtgärd.

Jag skall inte här ta upp någon diskussion om nyttan av att den tyska propagandan på detta sätt har blivit belyst. Det är ju naturligt, att läsningen av publikationen i åtskilliga hänseenden är lärorik och nyttig. Jag skall inte heller diskutera redogörelsens uppläggning, som har blivit diskuterad inför ett annat forum. Min enda fråga är ju den, huruvida regeringen ägde rätt att för det ändamålet förfoga över det material av brutna brev, avlyssnade telefonsamtal etc., som säkerhetstjänsten hade samlat.

Till en början bör det kanske erinras om vad brev-, telegram- och telefonhemligheten innebär, denna grundsats som har ansetts som ett fundament i en rättsstat och som man, i förbigående sagt, i ett bekant kommittébetänkande av år 1941 tänkte sig inskriven i Sveriges grundlagar som ett tillägg till § 16 regeringsformen. Denna princip innebär ju, att staten garanterar att ingen får del av de meddelanden, som enskilda personer med begagnande av dessa transportmedel växla. Meningen är, att fastän man använder statens

Ang. skedd publicering av uppgifter, som inhämtats enligt tvångsmedelslagen. (Forts.)

anstalter, skall sådant vara lika oåtkomligt som samtal förda mellan fyra ögon. Alltså: staten inskränker sig inte till att skydda medborgarna mot faror och olägenheter, som man tycker skulle kunna uppstå genom publiceringen. Även att sådant meddelande, vars offentliggörande inte, såvitt man kan bedöma, kan tyckas vålla någon skada eller olägenhet, skall hållas hemligt.

Nu ha vi ju nödgats göra ett vittgående undantag från denna princip genom lagen om särskilda tvångsmedel 1940. Lagen är mycket väl bekant för första kammaren, där olust över dess tillämpning vid många tillfällen har kommit till uttryck. — Jag kan tillägga att i den allmänna diskussionen har sådan olust också kommit till uttryck från många, som nu med förtjusning anamma resultatet av lagens tillämpning, sådana dessa föreligga i utredningen. — Denna lag innebär ju nämligen ett undantag från principen genom att den ger möjlighet att under vissa förutsättningar bryta brev-, telegram- och telefonhemligheten, och det är på sådana ingrepp som den nu ifrågavarande publikationen är grundad.

Nu är det ju av synnerlig vikt att fasthålla, att lagen tillstodde dessa ingrepp endast för alldeles bestämda syften. Lagen hade nämligen, såsom statsrådet anmärkte, till syfte att man skulle kunna dels uppdaga vissa, noga angivna brott, dels vinna utredning om viss underrättelseverksamhet, dels också förebygga vissa brott och vissa andra för riket skadliga förfaranden. Statsrådet stryker under det sistnämnda, och jag är väl medveten om den innebörden av lagen — jag var med i det utskott som behandlade den på sin tid, och jag minns, hur betänksam man ställde sig till just denna sida av saken. Men denna verksamhet av förebyggande art, som statsrådet särskilt underströk, fick inte enligt lagen äga rum för att tillgodose vilka intressen som helst, utan lagen anger uttryckligen vad som skulle få hindras. Dels fingo, som sagt, vissa brott hindras, dels fick man ingripa för att hindra att vissa förhållanden, vilkas meddelande till främmande makt kunde föranleda skada, skulle komma till obehörigas kännedom.

Statsrådet hävdar nu att det publicerande, som har skett, åsyftar att tillgodose någonting som är ett samhällsintresse av stor vikt, nämligen att med tanke på framtida förhållanden av liknande karaktär bokföra lärdomarna av vad som har förevarit. Det vill jag fullt ut underskriva. Men däremot kan jag inte följa statsrådet, då han i anslutning härtill förklarar, att publiceringen av redogörelsen synes honom ligga väl i plan med de syften som föranledde utfärdandet av särskilda tvångsmedelslagen. Likheten ligger bara däri, att man genom publiceringen såväl som genom lagen har velat förebygga någonting, men publiceringen avser ju inte att förebygga det som lagen talar om, alltså hindra brott eller hindra att visst förhållande kommer till obehörigas kännedom. Och inte heller åsyftar den att vinna utredning om några obehöriga förfaranden. Här gäller det bara att förebygga att vi under en eventuell ny kris komma att stå oförberedda och värnlösa mot en eventuell nazistpropaganda, och om det syftet har lagen ingenting att säga.

Att de upplysningar, som vunnits genom lagen, inte få användas för annat ändamål än de i lagen angivna, är uttryckligen sagt i en av Kungl. Maj:t utfärdad tillämpningskungörelse men vore väl även utan en sådan föreskrift självklart. Tanken kommer för övrigt till uttryck i lagen — på två sätt, kan man säga. För det första voro myndigheterna enligt lagen ålagda att anmäla ingrepp i brev-, telegram- och telefonhemligheten för justitiekanslern med angivande av skälen, och justitiekanslern ägde upphäva ingreppen, ifall han fann att skälen icke voro bärande. För det andra stod det i lagen, att åtgärderna icke fingo upprätthållas längre än som erfordrades för vinnande

Ang. skedd publicering av uppgifter, som inhämtats enligt tvångsmedelslagen. (Forts.)

av det med åtgärden avsedda ändamålet. Jag tolkar inte detta som ett direkt, uttryckligt förbud mot lagens användande för andra ändamål, men i dessa lagrum kommer dock just tanken på dess användande för alldeles bestämda föremål till uttryck. Mot den bakgrunden är det mig en missträkning, att statsrådet bara förklarar sig angelägen om att brev-, telegram- och telefonhemligheten »i möjligaste mån» skyddas. Den bör *obetingat* skyddas, tycker jag, i alla de hänseenden där lagen icke medger undantag.

Den grundsatsen har ju vid flera tillfällen med styrka hävdats i sådana fall, då det har varit fråga om att statens organ skulle utnyttja det genom tvångsmedelslagen utvunna materialet för andra syften än de i lagen angivna. Första lagutskottet har särskilt givit principiellt uttryck åt detta genom att år 1944 förklara, att utskottet ville »starkt understryka angelägenheten av att de särskilda tvångsmedlen icke tillgripas eller utnyttjas för andra syften än de i lagen uttryckligen medgivna». Vad angår praktiska fall erinrar jag om det tillfälle, då ett enhälligt konstitutionsutskott anmärkte mot att sådant här material användes för hävdande av kronans intressen i en civil rättegång. Jag erinrar vidare om justitieombudsmannens undersökning för några år sedan om tvångsmedelslagens tillämpning och särskilt det förhållandet, att säkerhetstjänstens material hade meddelats även andra myndigheter. Det var inte justitieombudsmannens uppgift att bedöma Kungl. Maj:ts åtgärder, och han inlät sig inte heller på något bedömande därutav. Jag undrar emellertid, om det inte är flera än jag som ha fått det intrycket vid läsningen av hans redogörelse, att han såg mycket kritiskt på vad som i detta avseende skedde. En ny fråga har dykt upp i justitieombudsmannens berättelse till innevarande års riksdag, där han — från ungefär likadana utgångspunkter, såvitt jag har kunnat skönja — har bedömt det förhållandet, att material från säkerhetstjänsten har ställts till bedömningsnämndens förfogande.

Endast *ett* väsentligt avsteg från principen har man varit med om — och det är också ett ganska naturligt avsteg — nämligen detta, att om en polismyndighet genom sådant här material har vunnit kännedom om andra svåra brott än dem som lagen avser, så har man inte kunnat fordra att polisen under alla omständigheter så att säga skall utstryka ur sitt medvetande vad den på den vägen har erfarit. Men eljest har man som sagt hållit på principen.

Nu har ju materialet använts på ett helt annat sätt: det är inte fråga om att statens organ använda det, utan det läggs i allmänhetens hand, den svenska allmänhetens och hela världens — alldeles som utredningen om general Kellgrens förhållanden häromåret, vilken för övrigt ur samma synpunkter som jag hävdar i dag tycktes mig litet betänklig. Den användning, som nu skett, är naturligtvis ur principiell synpunkt lika betänklig och på sätt och vis mycket betänkligare än den som här varit under debatt. Nu är det visserligen naturligtvis inte fråga om att så att säga åstadkomma särskilda påföljder av eller reaktioner emot vad man har erfarit genom brev och telegram o. s. v., men å andra sidan gäller det att blottställa vederbörande inför hela världen.

Nu har statsrådet försökt klargöra, att det inte bör kunna vållas någon betänklig skada; man har i största möjliga mån undvikit att namnge enskilda personer o. s. v. Det är enligt min mening inte någon riktig frågeställning. Det är, såsom jag nyss nämnde, inte meningen med brev-, telegram- och telefonhemligheten att man bara skall skydda vederbörande för faror och olägenheter som myndigheterna tycka sig se, utan skyddet är absolut. Det går helt enkelt ut på att ingen skall få veta vad som har meddelats genom brev, telegram och telefon. Man är medveten om att det är mycket ont och dåligt o. s. v. som på det viset skyddas, men det får man finna sig i för principens skull. Det är

Ang. skedd publicering av uppgifter, som inhämtats enligt tvångsmedelslagen. (Forts.)

en självklar tanke bakom detta: ingen annan än vederbörande själv kan bedöma vilka otrevligheter han kan råka ut för eller vad som i övrigt kan hända honom i följd av ett offentliggörande. För att kritisera de vidtagna åtgärderna behöver jag alltså inte alls peka på den eller den olägenheten, som publiceringen kan medföra. Men jag vill ändå göra några antydningar i den riktningen för att belysa vilken betydelse det har att man strängt håller på den absoluta sekretessen i detta hänseende.

Det är sant, som nyss sades, att man har sökt undgå olägenheterna genom anonymiteten; svenska brevskrivare ha inte nämnts vid namn. Men här har jag tre invändningar att göra.

För det första: jag har noterat fall, där man kan se att brevskrivarens anonymitet bör vara ganska genomskinlig för initierade personer. Jag har t. ex. antecknat ett telefonsamtal av en i ett namngivet tyskt företag anställd svensk. Jag förmodar att de, som känna förhållandena där, lätt räkna ut vem den mannen är, och det är inte lätt att bedöma, om det inte i andra fall på samma sätt kan vara lätt nog att gissa sig till vem brevskrivaren är. Jag vill nu inte tala om den skada och det obehag som kunna vållas av allsköns oriktiga gissningar och misstankar; det ligger vid sidan av min frågeställning.

För det andra: man har inte dragit sig för att i publikationen låta namn på personer och företag som *nämnas* i brev, telegram och telefonsamtal stå kvar. Men såvitt jag förstår är brev-, telegram- och telefonhemligheten till inte bara för att skydda avsändare och mottagare. Om jag har något mellanhavande med en person, så skall jag väl kunna förlita mig på att vad denne man, som jag har att göra med, skriver om mig och mina förhållanden i ett brev inte skall bli lagt inför hela världens ögon utan att vare sig avsändare eller mottagare är med om saken.

För det tredje får jag också lov att anmärka, att skyddet för anonymiteten gäller »framför allt beträffande svenska medborgare». »I åtskilliga fall», som statsrådet uttrycker det, har det inte kunnat undvikas att utländska medborgare nämnts. Ja, man skulle kanske riktigare kunna uttrycka det så, att tyska namn i allmänhet ha prisgivits. För deras del är alltså den i det internationella umgänget fast rotade grundsats, som det rör sig om, uppgiven. Vad det nu kan betyda för dem, är oerhört svårt att bedöma. Ingen vet, hur det kan komma att utnyttjas från det ena eller andra hållet av olika slags vederdelomän, t. ex. mot nazister från de nuvarande makthavarna i Tyskland, men också mot dem, som i breven inte framstå som riktigt regimtrogna, från kretsar som till äventyrs i en framtid kunna komma till makt och härlighet igen. Jag vet inte, om man helt kan frigöra sig från tanken på sådana oöverskådliga händelsekedjor genom att säga, att var och en som på något vis har deltagit i den tyska propagandan bör vara fågelfri.

Jag känner det som mycket beklagligt, att jag har nödgats ta upp denna principfråga i ett fall, där åtgärderna huvudsakligen ha gått ut över personer, vilkas förehavanden äro mig djupt förhatliga, men man får ju ta frågorna så som de föreligga i praktiken, och jag tar upp denna sak framför allt med hänsyn till de principiella aspekterna. Jag måste ogilla vad som har skett nu, men jag är ännu mera betänksam när jag tänker på vilka konsekvenserna av det steg, som nu har tagits, kunna bli. Det finns nog åtskilliga papper kvar i säkerhetstjänstens dossiéer, mycket som skulle tillfredsställa min nyfikenhet, om jag får bekänna denna onda och i detta fall lagstridiga drift. Det finns t. ex. mycket material om annan propaganda, som visserligen har förts med helt andra medel och förvisso tjänat helt andra syften. Det finns mycket material om andra länders förhållande till svenska medborgare. Ha vi att

Ang. skedd publicering av uppgifter, som inhämtats enligt tvångsmedelslagen. (Forts.)

emotse en belysning även av sådant? Jag undrar, om man inte gör sig den frågan i främmande länder och om man inte på de håll i utlandet, där man räknar brevhemligheten som en hörnsten även i det internationella umgänget, känner sig fundersam och frågar sig vad man har att vänta i framtiden från detta för sin rättskultur berömda land. Man skulle i utlandet säkert ha förstått, om vi t. ex. hade inriktat oss på publicering av material rörande direkt brottsliga förehavanden, rörande direkt tysk undermineringsverksamhet, sådan verksamhet som omedelbart riktade sig mot vår säkerhet, men här är det ju fråga om att helt och hållet kartlägga en propaganda, som till vissa delar — jag stryker under orden »till vissa delar» — inte torde ha skilt sig från andra länders propaganda.

Och man behöver ju inte stanna vid de utrikespolitiska sammanhangen. Ur säkerhetstjänstens papper skulle vi kunna få lärdomar av mångahanda slag, mycket som skulle vara ägnat att förebygga allsköns svårigheter och olägenheter i ett kommande krisläge och som alltså med tillämpning av statsrådets synpunkter mycket väl skulle kunna publiceras, eftersom publiceringen skulle ligga, som det heter, i plan med tvångsmedelslagens syften.

Det skulle vara intressant att veta, hur statsrådet ser på dessa framtidsperspektiv. Herr statsrådet var i fjol — det var i en proposition, som framlades för riksdagen i maj — inriktad på att låta förstöra det material, varom nu är fråga. Det var en tilltalande och med hela lagens syfte överensstämmande tanke. Riksdagen var nu inte riktigt på det klara med om man borde göra så, men denna inställning hade riksdagen inte med tanke på att materialet skulle utnyttjas så som nu har skett. Såvitt jag vet, var det inte tal om några publikationer av det här slaget, utan tanken var att materialet skulle kunna begagnas för historisk forskning i en mycket avlägsen framtid, vid en tidpunkt, då inga enskilda intressen skulle kunna läderas därav. Det vore som sagt mycket intressant att få veta, hur statsrådet nu ser på den saken. Bör materialet arkiveras för en sådan användning i en mera avlägsen framtid? Eller bör man fasthålla tanken att det skall förstöras nu genast? Eller ha vi att emotse att det fortfarande skall komma att användas så som har skett här, i folkuppfostrande syfte?

Häri instämde herr *Schlyter*.

Herr statsrådet **Mossberg**: Herr talman! Jag skulle vilja säga, att i vad det gäller den grundläggande frågan, alltså den principiella inställningen till brev-, telegram- och telefonhemligheten, egentligen inga skiljaktigheter äro rådande mellan herr Herlitz och min uppfattning. Jag är fullt på det klara med att skyddandet av brev-, telegram- och telefonhemligheten är ett fundamentalt samhällsintresse, som icke får läderas, och herr Herlitz behöver alltså icke befara att jag skall försöka kringgå dessa, såsom jag menar, ytterst viktiga principer i vårt samhälle.

När det gällde att utge den redogörelse för den tyska propagandan, som vi nu debattera, var jag mycket väl medveten om att det i viss mån förelåg en intressekollision. Å ena sidan krävde stora delar av vårt svenska folk att få ökad klarhet över sådana krigstidens förhållanden, som voro täckta av hemligstämpeln. Man ville få en insyn i vad som hade skett, baserad på de papper som finnas i myndigheternas arkiv. Å andra sidan var jag på det klara därmed, att när man från säkerhetstjänstens sida skulle ge sig in på en utredning om och en redogörelse för hur den tyska propagandan hade arbetat i vårt land under kriget, så var man på grund av denna verksamhets egen natur och på grund av

Ang. skedd publicering av uppgifter, som inhämtats enligt tvångsmedelslagen. (Forts.)

arten av de spaningsmedel, som hade använts för att uppsåra denna propaganda, nödsakad att bygga redogörelsen på material, som till mycket stor del var åtkommet genom de censurmöjligheter som säkerhetstjänsten hade kunnat utnyttja under kriget. Jag var alltså väl medveten om att det här förelåg en intressekollision och att det gällde att gå varliga fram, så att man inte stötte sig med denna princip om telefon- och telegramhemlighet o. s. v., som jag förut talade om. Det var just denna min känsla av att det var fråga om ett i viss mån ömtåligt område som gjorde att jag ansåg mig böra, innan redogörelsen befordrades till trycket, gå igenom hela konceptet för att själv bilda mig en såvitt möjligt grundad uppfattning, att en publicering stod i överensstämmelse med vad vi anse vara skäligt och rättsenligt i vårt samhälle. Jag följde då den princip, som jag i korthet har berört i mitt interpellations svar, nämligen att man i de citat, som hämtats ur svenska medborgares brev och telefonsamtal, så att säga skulle suddas ut allt som gav citaten en personlig karaktär. Jag ansåg att denna redogörelse borde vara inte enbart en redogörelse för de tyska åtgärderna, utan även en redogörelse för hur ganska stora grupper av svenska medborgare hade låtit lura sig av den tyska propagandan, hur de med vanligt folks godtrogenhet hade accepterat denna propaganda såsom den korrekta upplysning den gav sig sken av att vara. Vi få nämligen komma ihåg, att all propaganda har till syfte att förmå dem, som utsätts för den, att acceptera en viss åsikt eller ståndpunkt. Samtidigt därmed söker den att fördölja sin karaktär av propaganda. Man försöker kläda den i sakliga och korrekta upplysningar. Jag ansåg alltså att det var nödvändigt att ge utredningen denna dubbelsidiga karaktär: att inte enbart belysa vad tyskarna faktiskt hade gjort här i landet, utan även belysa, hur den svenska opinionen hade reagerat inför dessa åtgärder. Jag ansåg, att om man överhuvud taget skulle dra några lärdomar för ett skärpt läge i framtiden av vad som hade förekommit, så borde båda dessa saker belysas så ingående som möjligt. De citat ur svenska medborgares brev och telefonsamtal, som denna utredning innehåller, äro alltså typexempel, där man försökt att, om jag så får säga, suddas ut meddelandenas hela personliga identitet så långt detta har varit möjligt. Citaten ur brev eller telefonsamtal stå såsom positiva eller negativa typexempel på hur en svensk medborgare reagerade under krigstidens förhållanden och under trycket av denna propaganda.

Jag tror alltså att det syftemål, som man velat vinna med redogörelsen, är *ett gott syftemål* i samhället av i dag. Jag kan inte dela herr Herlitz upptattning, att man genom att ur det material, som säkerhetstjänsten har till sitt förfogande, draga ut vissa typexempel har inkräktat på den brev- och telefonhemlighet, som vi alla äro villiga att slå vakt om.

En annan sak är, att när man skall göra en redogörelse för den tyska propagandan och basera den på de tyska organens egna åtgärder, uttalanden och skrivelser, förekomma där vissa namn eller antydningar om namn. Även i detta hänseende ha vi varit så försiktiga som möjligt, men jag har inte ansett att denna försiktighet skulle gå så långt, att man gav själva redogörelsen en så att säga icke rättvisande karaktär. Om man alltså skall tillgodose kravet på klarhet om vad som har skett under kriget och därvid bygger på vad de utländska organen ha gjort här i landet, anser jag att den enda vägen man kan gå är att ge en redogörelse, som så nära som möjligt ansluter sig till innehållet i de dokument, som dessa myndigheter ha lämnat efter sig.

På ett visst område har den intressekollision, varom jag förut talat, varit särskilt framträdande, nämligen när det gällt pressens förhållande till den tyska propagandan. Jag har ansett att de tyska propagandaorganens försök

Ang. skedd publicering av uppgifter, som inhämtats enligt tvångsmedelslagen. (Forts.)

att under krigsåren vinna inflytande över vår svenska press var den farligaste form, som den tyska propagandan överhuvud taget tog, och jag ansåg mig inte kunna underlåta att även på den punkten lämna en redogörelse, som anslöt sig till det faktiska innehållet i de handlingar som de tyska propagandaorganen hade efterlämnat.

Herr Herlitz frågade: varför gör man en sådan här redogörelse bara om propaganda? Vad anser man i utlandet om detta? Kommer det flera redogörelser om den utländska propagandan? Varför har man inte i stället gått in för att redogöra för den brottsliga verksamhet, som utövats här i landet, vilket skulle ha tett sig mera förstäeligt, framför allt i utlandet? Jag vill i anledning av detta säga ett par ord om anledningen till att denna redogörelse har kommit att avse just den tyska propagandan — jag har berört det vid ett tidigare tillfälle i andra kammaren.

Denna redogörelse för den tyska propagandan har kommit till stånd, därför att denna propaganda under kriget var den för vårt lands självständighet och oberoende farligaste propagandan. Den var en skickligt ledd och mångsidig propaganda, som hade stora penningmedel till sitt förfogande, och den hade mycket långtgående syftemål. Den äsyftade ingalunda endast att hos vårt svenska folk skapa en ökad förståelse för Tysklands sak i kriget, utan den sträckte sig längre. Den ville direkt undergräva den svenska motståndskraften gentemot den tyska politiken. Den syftade direkt till att inom vårt lands gränser få fram en femte kolonn, något som man så framgångsrikt lyckats med i många andra länder.

Denna propaganda hade alltså under krigsåren, såvitt jag bedömer saken, en längre gående syftning än annan utländsk propaganda hade i vårt land. Alla krigförande länder bedriva i moderna krig propaganda såsom ett mycket viktigt vapen, och alla krigförande länder av någon betydelse bedrova också propaganda i vårt land under det senaste världskriget. Men den tyska propagandan var genom sin metodiska uppläggning mycket lätt att identifiera för den som sökte komma underfund med denna propaganda. Därför har det i detta fall förelegat större tekniska möjligheter att lämna en redogörelse för vad som faktiskt skedde än beträffande andra länders propagandaåtgärder.

Herr Herlitz frågade, varför man stannade vid att redogöra för propagandan och varför man inte lämnat en redogörelse för den brottsliga verksamheten. Det skulle enligt hans mening tett sig mycket mera naturligt, om man gjort det. Då vill jag svara, att all brottslig verksamhet, som kunnat styrkas med laga bevis, har föranlett åtal vid domstol. Inom justitiedepartementet har man med anlitan av särskilt tillkallade sakkunniga försökt att från så många domstolsakter som möjligt ta bort hemligstämpeln och därigenom ge insyn i vad som på det området har förekommit under kriget. Därutöver är jag icke villig att gå. I den mån inom säkerhetstjänsten föreliggande utredningar om brottslig verksamhet, vilken inte har kunnat styrkas med laga och bindande bevis, ämnar jag inte medverka till att någon publicitet kommer över dessa handlingar.

Till sist frågade mig herr Herlitz — under återopande av mitt uttalande i propositionen i våras om särskilda polisiära åtgärder till motverkande av spioneri m. m. — om min inställning till hur man borde förfara med detta material för framtiden. Herr Herlitz erinrade om att jag i propositionen i våras förfäktade den åsikten, att detta material — d. v. s. de huvudhandlingar i form av stoppade brev och telegram, som säkerhetstjänsten hade i sin besittning — skulle förstöras. Riksdagen var inte beredd att då ta slutlig ställning till frågan. Efter detta riksdagens ställningstagande har jag ansett,

Ang. skedd publicering av uppgifter, som inhämtats enligt tvångsmedelslagen. (Forts.)

att så länge som den parlamentariska undersökningskommissionen fortfarande arbetar, är frågan utan någon större aktualitet. Jag var redan, när jag lade fram förslaget i våras, på det klara med att så länge denna kommission arbetar, överhuvud taget inte ett papper borde rubbas i säkerhetstjänstens arkiv. Jag har alltså för avsikt att, sedan väl denna kommission slutfört sin verksamhet, återkomma till frågan, hur man skall förfara med materialet.

Herr Branting: Herr talman! Jag begärde ordet just för att säga, att vi kanske få tillfälle att återkomma till denna fråga, när den parlamentariska undersökningskommissionens utredning speciellt angående säkerhetstjänstens verksamhet föreligger.

Jag tycker emellertid att man i denna debatt har anledning att uttrycka tillfredsställelse med den utredning beträffande den tyska propagandan, som har blivit framlagd genom statsrådet Mossbergs försorg.

Jag är för min del synnerligen medveten om den intressekollision, som kan uppkomma vid framläggandet nu i våra dagar för offentligheten av en redogörelse för företeelser under krigstiden. Å ena sidan tala ju mycket starka skäl för att en fullständig klarhet etableras beträffande dessa förhållanden, och å andra sidan kvarstår naturligtvis med full styrka den principiella uppfattning, som första lagutskottet på sin tid gav uttryck åt och som jag såsom ledamot av utskottet delade, nämligen att s. k. biprodukter från säkerhetstjänstens verksamhet, som framkommit genom avlyssnande av telefonsamtal och genom brevöppnande, böra behandlas med utomordentlig diskretion. Jag vill därför begagna tillfället att, i anslutning till detta uttalande och liksom första lagutskottets ordförande herr Schlyter nyss gjorde, ge ett principiellt instämmande i vissa synpunkter, som utvecklades av herr Herlitz.

Herr Herlitz: Herr talman! Herr statsrådet har i sitt svar inte givit mig någon anledning till replik; hans svar gick i viss mån vid sidan av de frågor jag berörde. Med anledning av vissa uttalanden mot slutet av hans anförande vill jag emellertid särskilt betona, att jag givetvis inte uttalat något önskemål om publicering av andra förhållanden, t. ex. rörande den brottsliga verksamheten eller propagandan från andra länder än Tyskland. Något sådant önskemål uttalade jag ju ingalunda.

Jag är vidare angelägen att konstatera, att herr statsrådets argumentation väsentligen gick ut på att — på ett sympatiskt sätt det erkänner jag — utveckla de skäl som varit vägledande för honom och de intressen som talade för ett publicerande. Men jag tycker inte att han tillräckligt tog ståndpunkt till de principiella invändningarna. Särskilt känner jag ett behov att stryka under, att statsrådet måhända litet väl starkt betonade, att de brev etc., som återgivits, så att säga ha karaktären av typexempel. Var och en, som har läst utredningen, konstaterar ju, såsom statsrådet också erkände, att det många gånger inte är fråga om *typiska* reaktioner från allmänheten, något slags Gallupundersökning, utan man är klart inne på rent individuella förhållanden. Det gäller pressen, filmen och vissa enskilda företag o. s. v. För att inte tala om de internationella aspekterna; frågan, om vi möjligen skulle ta någon hänsyn även till tyskarna, berörde statsrådet inte alls.

Herr Holmbäck: Herr talman! Liksom herrar Schlyter och Branting delar jag i stort den uppfattning, som herr Herlitz här givit uttryck åt, och den är givetvis också statsrådet Mossbergs uppfattning. Jag tror emellertid att

Ang. skedd publicering av uppgifter, som inhämtats enligt tvångsmedelslagen. (Forts.)

den intressekonflikt, som här förelegat, borde ha lösts i den andra riktningen och inte i den som statsrådet Mossberg angivit.

Jag begärde emellertid inte ordet, herr talman, för att säga detta, utan för att med anledning av vad herr Branting yttrade uttrycka den förhoppningen, att den parlamentariska undersökningskommissionens betänkande måtte kunna bli föremål för en debatt här i kammaren, inte först då den tredje delen kommer — den kanske dröjer — utan tidigare. Då kunna vi möjligen få tillfälle att i det sammanhanget komma tillbaka även till den Kjellbergska utredningen.

Herr **Öhman**: Herr talman! Det var intressant att höra herr Herlitz' varma tal för bevarandet av brev- och telefonhemligheten. Jag uppfattar det som ett tecken på ett visst tillfrisknande i vår demokrati, ty det var ju inte så länge sedan man utnyttjade denna lagstiftning till en regelrätt övervakning av svenska politiska partier, då till och med ledamöter av vår riksdag voro utsatta för polismyndigheternas såväl brevcensur som avlyssnande av telefonsamtal.

Det var emellertid inte för att säga detta som jag begärde ordet, herr talman, utan jag ville uttrycka min tillfredsställelse över att regeringen har gjort denna sammanställning om den tyska propagandan i Sverige, som är tillgänglig för den breda allmänheten. Emellertid kan jag inte dela den synpunkt, som är gemensam för såväl interpellanten som statsrådet Mossberg, nämligen att man nästan till varje pris skall bevara den personliga anonymiteten. Det kan ju ändå inte vara så särdeles lyckligt att genom denna anonymitet bidra till att sätta i gång ryktessmideri och misstänkliggörande av kanske alldeles oförvitliga medborgare här i landet. Jag skall anföra bara två exempel för att påvisa detta.

Det skildras, hurusom i ett brev en tältbiografföreståndare i södra Sverige meddelat tyska legationen, att han anordnat filmföreläsning för 500 soldater och officerare. Vem det är, vet ingen. Men det är självklart, att de beredskapsinkallade i södra Sverige därmed få anledning att sätta i gång sin kombinationsförmåga och sin gissningsförmåga, med påföljd att människor kunna bli misstänkliggjorda, som i verkligheten inte deltagit i denna det tyska propagandaministeriets undermineringsverksamhet här i Sverige. Eller ett annat exempel: det skildras i betänkandet, hurusom en läkare, kirurg, av kärlek till Tyskland, alltså det nazistiska Tyskland, har opererat en känd tysk dirigent. Det är klart att i läkarkretsar blir man omedelbart intresserad av att veta vem inom den svenska läkarkåren det är som visat en så enastående kärlek till det nazistiska riket.

Jag tror att det ur en rad synpunkter varit önskvärt, att man åtminstone i sådana fall meddelat vilka människor det gäller, ty såsom statsrådet Mossberg sade i sitt senaste anförande förelåg det ett försök från tyska nazisternas sida att skapa en femte kolonn här i landet. Jag vet inte, om det tillhör demokratiens arbetsmetoder att utan vidare släta över och inte vidta några skyddsåtgärder eller några åtgärder överhuvud taget mot folk, som, på sätt som skildras i denna skrift, medverkade i de tyska nazisternas försök att här organisera en femte kolonn.

Herr statsrådet **Mossberg**: Herr talman! Med anledning av herr Öhmans anförande vill jag bara ge en principiell deklARATION angående min inställning i dessa frågor.

När det gäller anonymiteten kan jag hänvisa till vad jag förut sade, men

Ang. skedd publicering av uppgifter, som inhämtats enligt tvångsmedelslagen. (Forts.)

jag vill tillägga, att jag för egen del icke är villig att medverka till några åtgärder, ägnade att röja svenskars personliga inställning under krigstiden, i den mån vi ha kännedom därom genom säkerhetstjänstens material. Det är för mig en fullständigt främmande tanke att medvetet vidta åtgärder mot svenska medborgare, sedan nu faran är över, åtgärder som enligt min mening i hög grad skulle ha en bismak av något slags hämnd gentemot vederbörande.

Jag kan alltså inte ge herr Öhman förhoppningar om några åtgärder i det hänseendet från min sida. Jag betonar än en gång att vad vi ha velat skildra i denna utredning har varit hur tyska organ ha arbetat i landet, däremot inte hur enskilda svenska medborgare ha ställt sig.

Herr Öhman: Herr talman! Med anledning av statsrådet Mossbergs sista anförande måste jag säga att jag får det intrycket därav, att det tyvärr är herr statsrådet och regeringens mening att man i vårt land inte skall vidta några åtgärder mot de människor, som i ett kritiskt läge för landet visade sig beredda att ställa sig i främmande makts tjänst. Det är ett förhållande som jag för min del livligt vill beklaga.

Herr statsrådet Mossberg: Herr talman! Vi ha strafflagar här i Sverige, och vi ha myndigheter som skola tillämpa dem. I den mån vi även nu sedan kriget är slut kunna uppenbara brottsliga handlingar, som svenska medborgare ha begått under kriget, och vi erhålla sådan bevisning om dessa brottsliga handlingar, att man kan åtala vederbörande inför domstol, så kommer sådant även i fortsättningen att ske. Men i den mån vi icke kunna med bindande bevis klarlägga, att vederbörande begått en brottslig gärning, böra enligt min mening inte heller några åtgärder vidtagas, ty eljest blir det fråga om förföljelse.

Jämlikt § 20 av kammarens ordningsstadga hade friherre *Beck-Friis* till herr statsrådet *Ericsson* framställt en så lydande fråga: »Har herr statsrådet för avsikt att genom återupptagande av systemet med särskilda premier för vedhuggning eller på annat sätt stimulera avverkningen av ved innevarande avverkningssäsong?» *Ang. stimulering av vedavverkningen.*

Ordet lämnades till herr statsrådet *Ericsson*, som meddelat, att han ämnade vid detta sammanträde besvara nämnda fråga, och nu yttrade: Herr talman! Med första kammarens tillstånd har friherre *Beck-Friis* till mig riktat följande fråga:

»Har herr statsrådet för avsikt att genom återupptagande av systemet med särskilda premier för vedhuggning eller på annat sätt stimulera avverkningen av ved innevarande avverkningssäsong?»

Med anledning av denna fråga vill jag erinra, att vedavverkningsprogrammet innevarande avverkningsår planlagts för en avverkning av 15 milj. m³t, av vilka 10 milj. m³t avsetts skola uttagas genom avverkningsålägganden i de 18 södra länen och återstoden genom frivilliga avverkningar i Norrland.

Det hittills uppnådda resultatet av vedavverkningarna ligger på en lägre nivå än beräknat. Under senaste halvåret 1946 har sålunda endast avverkats 4,3 milj. m³t kastved och långved för bränsleändamål mot 14,7 milj. m³t under motsvarande tid 1945 och 5,5 milj. m³t under senare halvåret 1944. Det dåliga avverkningsresultatet torde bl. a. kunna förklaras av knappheten på arbetskraft. Den 29 januari i år uppgick sålunda den icke tillgodosedda efterfrågan på skogsarbetare till 14 917 man. I mitten av december 1946 syssel-

Ang. stimulering av vedavverkningen. (Forts.)

sattes hos större skogsavverkare 51 517 skogsarbetare med avverkningsarbete mot 67 768 vid ungefär samma tid 1945. Myndigheterna ha dock icke velat vidtaga särskilda åtgärder för att stimulera vedavverkningen under den normala gagnvirkesavverkningsperioden.

Läget är nu sådant, att det torde bli ofrånkomligt att vidtaga extra åtgärder för att säkra vedförsörjningen för nästa bränslesäsong. Arten av dessa åtgärder är dock ännu icke fastställd utan föremål för övervägande.

Friherre Beck-Friis: Herr talman! Jag ber att till herr statsrådet få framföra mitt tack för det snabba svaret på min fråga och det klarläggande innehållet däri.

Frågan är föranledd därav, att det i allmänhet har visat sig svårt att behålla skogsarbetarna kvar i skogen, när man börjar närma sig våren. Redan i mitten eller slutet av mars börja de lida av något som jag skulle vilja kalla huggningströtthet, och de söka sig till annat arbete, åtminstone i mellersta och södra Sverige.

Vill man då genom särskilda premier eller genom högre priser på skogens produkter eller på annat sätt stimulera skogsägarna och skogshuggarna till fortsatta avverkningar — jag tänker då särskilt på massaved och vedbränsle — är det enligt min uppfattning nödvändigt att besked härom lämnas i god tid, innan skogsarbetarna hinna engagera sig på annat håll. Därför är jag tacksam för att herr statsrådet har en positiv inställning till frågan. Det är ju inte nödvändigt att redan nu få besked om tidpunkten för eller storleken av en eventuell premie. För att så att säga binda arbetarna kvar i skogen torde det räcka med att de veta, att de ha utsikter till större arbetsförtjänst under vårmånaderna och kanske även under sommarmånaderna, än de nu kunna nå upp till.

Vid förnyad, punktvis skedd föredragning av statsutskottets utlåtande nr 13, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående utgifter å tilläggsstat II till riksstaten för budgetåret 1946/47, i vad propositionen avser justitiedepartementets verksamhetsområde, bifölls vad utskottet i detta utlåtande hemställt.

Föredrogs ånyo och företogs punktvis till avgörande statsutskottets utlåtande nr 16, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående utgifter å tilläggsstat II till riksstaten för budgetåret 1946/47, i vad propositionen avser kommunikationsdepartementets verksamhetsområde.

Punkterna 1—3.

Vad utskottet hemställt bifölls.

Punkten 4.

Anslag till ny ångpanna i Västerås ångkraftstation.

Med tillstyrkande av Kungl. Maj:ts i ämnet gjorda framställning hade utskottet i förevarande punkt hemställt, att riksdagen måtte till Ny ångpanna i Västerås ångkraftstation å tilläggsstat II till riksstaten för budgetåret 1946/47 anvisa ett investeringsanslag av 1 000 000 kronor.

Herr Mannerskantz: Herr talman! Under förevarande punkt begäres 1 miljon kronor till en ny ångpanna vid Västerås ångkraftstation, varjämte för samma ändamål i själva huvudtiteln bebådas ett anslagskrav på ytterligare 2 1/2 miljon kronor. Jag vill inte påstå, att denna utbyggnad är obehövlig, men jag

Anslag till ny ångpanna i Västerås ångkraftstation. (Forts.)

anser ändå, att man kan uttala vissa betänkligheter mot just denna form av kraftstationsutbyggnad. Ångkraftstationen i Västerås har ju i själva verket sin största betydelse såsom en reservkraftkälla, som skall kunna tillgripas, när vattensänkningen i Väneren fortskridit så långt, att Vänerens roll som den stora vattenregleringsfaktorn här i landet hotar att upphöra. Det torde där- emot inte vara behövt att använda dessa ångkraftpannor för en kontinuerlig produktion av elektrisk kraft, och någon ytterligare utbyggnad av den ganska betydande ångkraftreserv, som vi redan ha i landet, anser jag nu mindre er- forderlig, när stora regleringsmöjligheter ordnas i vattendragen.

Jag har under höstens lopp inom statsrevisionen personligen under en veckas tid varit i tillfälle att bese en del nybyggnader av kraftstationer, framför allt nybyggnader av regleringsdammar, avsedda att trygga vattenkrafttillgången vid våra kraftstationer under vinterperioden, då denna tillgång är som sämst. Av samtal, som jag under långa färder haft med representanter för vatten- fallsstyrelsen, har jag fått det intrycket, att man nog anser, fastän man kanske inte direkt vill erkänna det, att det byggdes alltför få kraftstationer under 30-talet, då man enligt min mening med hänsyn till de gynnsamma konjunk- turerna bort bygga kraftstationer att ha en reserv utöver vad som behövdes för det egentliga konsumtionsbehovet. Så har man blivit efter under kriget, och jag frågar statsutskottets ordförande: är det inte rädslan för att återigen komma i en sådan situation som gör att man här vill få till stånd en extra ångpanna, ehuru den är överflödigt med tanke på de stora regleringsmöjligheter och de turbinhästkrafter, som man kan räkna med att successivt få tillgång till under de närmaste åren? Jag är för min del tveksam, huruvida det är nödvän- digt att hasta med byggandet av denna ångpanna i Västerås, framför allt under nuvarande svåra materialläge, och jag undrar, om man inte nu skulle kunna våga hänge sig åt samma optimism, som man lade i dagen under 30-talet, då emellertid en dylik optimism enligt min mening inte var berättigad.

Jag är inte beredd att ställa något avslagsyrkande, men jag vill för min del anmäla viss betänksamhet gentemot statsutskottets ställningstagande till detta ärende, och jag skulle vilja fråga, om utskottets fjärde avdelning helt låtit sina betänkligheter fara under frågans slutbehandling.

Herr Johansson, Johan Bernhard: Herr talman! Såsom ledamot av stats- utskottet har ju herr Mannerskantz haft tillfälle att närmare ta del av detta ärendes innehåll. Nu var herr Mannerskantz borta den dag, då ärendet slut- behandlades i plenum, men herr Mannerskantz hade ju vidtalat en annan leda- mot som framförde hans synpunkter i utskottet, och han kunde således under hand antingen av mig eller av denne ledamot ha fått del av utskottets syn- punkter. Eftersom nu emellertid frågan dragits upp i kammaren, skall jag be att få redogöra för densamma.

Jag vill då först omnämna, att samma avdelning inom statsutskottet, som behandlat denna fråga, under höstrikisdagen, några veckor före jul, företog en resa till Västernorrland och Jämtland för att bese de i gång varande ar- betena på de fyra kraftverk, som där hålla på att byggas. Då vi under denna resa hade generaldirektören för vattenfallsstyrelsen och hans närmaste män i sällskap, var det naturligt, att vi gjorde oss närmare underrättade om kraft- försörjningen i landet, och det upplystes då, att efterfrågan på kraft, trots att kraftverken på grund av den rikliga nederbörden under sensommaren och hösten kunnat köra på toppunkten av sin kapacitet, varit så stor, att ångkraft- stationen i Västerås, som dock inte drevs med kol utan med olja, också under hela hösten utnyttjades för fullt. Detta säger ju en del om läget, och det är naturligt att vattenfallsstyrelsen, med tanke på att vi eventuellt kunna råka

Anslag till ny ångpanna i Västerås ångkraftstation. (Forts.)
in i en period med andra väderleksförhållanden och minskade möjligheter till produktion av kraft, vill säkerställa sig beträffande vattenkraftförsörjningen på litet långre sikt.

Om man granskar Kungl. Maj:ts förslag i statsverkspropositionen om nya kapitalinvesteringar för statens vattenfallsverk, skall man finna att de allra flesta förslagen avse fortsättande av redan beslutade arbeten. Endast i två fall har Kungl. Maj:t föreslagit nya anläggningar. Det ena avser en ny ångpanna i Västerås ångkraftstation, och det andra avser insättande av ett tredje maskinaggregat i Stadsforsens kraftstation. För det sistnämnda företaget erfordras icke någon medelsanvisning å tilläggsstat, och jag har därför icke anledning att här ingå på denna fråga. Vad beträffar ångpannan i Västerås ångkraftstation har Kungl. Maj:t däremot ansett, att angelägenhetsgraden är så hög, att medel böra anvisas å tilläggsstat. Jag vill här förutskicka den upplysningen, att vi före behandlingen av denna fråga, för att göra oss under rättade om kraftförsörjningsläget i landet, hade föredragningar i statsutskottets fjärde avdelning av generaldirektören och andra representanter för vattenfallsstyrelsen.

Då man bedömer behovet av nya anläggningar för statens vattenfallsverk utöver de redan beslutade, måste man beakta den bristande balans, som för närvarande råder mellan kraftförbrukning och krafttillgång och som gör att varje tillskott till krafttillgången under den närmaste femårsperioden får anses vara av stort värde. Vad särskilt beträffar den ångpanna det nu är fråga om, så är den avsedd för att öka vattenfallsverkets topp-effekt erfordras under högbelastningsperioden på hösten och vintern. För det fall att ett eller flera torrår skulle inträffa, är det även av stor betydelse, såsom jag redan nämnt, att man kan öka energialstringen genom ångkraftproduktion. I det föreliggande fallet är det emellertid även vissa speciella omständigheter, som göra, att en utökning av ångkraftstationen är påkallad. Den sista pannan i Västerås byggdes åren 1936—37, och för närvarande finnes icke någon reserv att tillgripa, därest fel skulle uppstå på någon av de nuvarande pannorna. Vidare är att märka att kraftproduktionen i vårt land ökat högst avsevärt, sedan den sista ångpannan installerades, och att en ytterligare kraftig ökning är att vänta under de närmaste åren. Härigenom har balansen mellan generatorkraft och ångkraft förskjutits på sådant sätt, att en ökning av ångkraftproduktionen framstår såsom nödvändig. Vid den tidpunkt — troligen hösten 1950 — då den nya pannan beräknas kunna tagas i drift, har dessutom kraftproduktionen i vårt land lokalt förskjutits norrut, så att vi i stor utsträckning måste lita till de norrländska kraftverken för vår kraftförsörjning. Härigenom blir behovet av en reserv i Mellansverige ökat. På grund av de nu anförda skälen förefaller det mig uppenbart, att ett behov av en ny ångpanna föreligger och att detta måste tillgodoses, så snart förhållandena det medgiva.

Vad beträffar kostnaderna för den nya ångpannan, vilka herr Mannerskantz också var inne på, har vattenfallsstyrelsen ännu icke kunnat definitivt ange desamma, men styrelsen har under hand meddelat, att kostnaderna troligen komma att uppgå till omkring 5 miljoner kronor.

Vad beträffar materialförsörjningen har jag från vattenfallsstyrelsen inhämtat, att man tror sig om att kunna anskaffa materialet i beräknad tid. Det rör sig här om ungefär 500 ton specialbalkar, vilka troligen måste importeras från utlandet, samt ytterligare ungefär 1 500—1 800 ton annat järn. Konstruktionerna lära vara av relativt enkel beskaffenhet, och arbetskrafts-åtgången uppges vara liten. På särskild fråga har vidare upplysts, att någon konkurrens med den elektriska industrien inte torde uppkomma.

Anslag till ny ångpanna i Västerås ångkraftstation. (Forts.)

Jag har härmed lämnat de upplysningar, som efterfrågats, så långt jag under ärendets behandling kunnat inhämta desamma. Jag delar herr Mannerskantz' uppfattning, att ett större förutseende kunnat visas beträffande kraftverksbyggandet under 30-talet, då arbetskrafttillgången ju var vida bättre än nu — det rädde ju till och med arbetslöshet — och materialpriserna avsevärt lägre, men i dagens läge tjänar det ju ingenting till att diskutera om vad som varit, utan man måste bedöma läget sådant det ter sig just nu.

Med detta ber jag, herr talman, att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr **Hesselbom**: Herr talman! Till det klarläggande av denna fråga, som statsutskottets ärade ordförande här gjort, skulle jag vilka lägga ytterligare ett par synpunkter.

När herr Mannerskantz gör gällande, att frågan om en utbyggnad av ångkraftstationen i Västerås skulle vara föranledd av att vi byggt för få vattenkraftstationer under 30-talet, är det nog en felaktig uppfattning. Vi kunna i dag konstatera, att vi tidigare inte byggt tillräckligt med kraftstationer, men det är ju alltid lätt att vara efterklok. Ett faktum är att verkligheten sprängt alla prognoser, som uppgjorts angående den framtida energikonsumtionen i landet. Den nu föreslagna utbyggnaden av Västerås ångkraftstation har emellertid ingenting med denna tidigare underlåtenhet att göra. En viss ångkrafttillgång är under alla förhållanden motiverad och i med att man får flera vattenkraftstationer, måste man för att upprätthålla en lämplig relation mellan vattenkraftgenerering och ångkraftgenerering också bygga flera ångkraftstationer. Det är nämligen att märka, att belastningen inte är konstant. Den varierar med årstiderna, men den varierar också under de olika dygnet. Det blir s. k. toppbelastningar, d. v. s. belastningar som vara en mycket kort tid, kanske ett par, tre timmar varje dygn. Det skulle ställa sig oekonomiskt att utbygga de dyra vattenfallsanläggningarna för att tillgodose kraftbehovet under dessa kortvariga toppbelastningar. Det är ju betydligt billigare att bygga ångkraftverk än att bygga vattenkraftverk, och med hänsyn till dessa korta belastningstoppar blir det billigare per kilowattimme räknat att begagna sig av ångkraft än av vattenkraft. Vi kunna betrakta hela vår energiförsörjning såsom ett sammanhängande helt, eftersom samkörning ju förekommer praktiskt taget över hela landet. Man måste därför vid bedömandet av vilka stationer, som skola utbyggas, ta hänsyn till att en viss procent av det sammanlagda effektbehovet bör tillgodoses genom ångkraft, då denna ställer sig ekonomiskt fördelaktigare. Man kan inte betrakta utbyggandet av våra ångkraftstationer såsom uteslutande krisåtgärder. Även under fullt normala tider är det motiverat med en viss sådan utbyggnad.

Jag ber, herr talman, att få yrka bifall till statsutskottets utlåtande.

Herr **Mannerskantz**: Herr talman! I anledning av vad statsutskottets ärade ordförande nämnde vill jag endast konstatera, att statens olika organ i sitt handlande faktiskt förefalla att ha en princip för ögonen, som innebär raka motsatsen till planläggning. Man utvidgar sig för litet under tider, då det är lämpligt och ekonomiskt fördelaktigt att utvidga sig, och sedan använder man sin förtursrätt under högkonjunkturperioder för att på andras bekostnad skaffa sig aggregat och ångpannor etc. Jag betvivlar inte, att vattenfallsstyrelsen kan skaffa järn och annat material för den föreslagna utbyggnaden av ångkraftstationen i Västerås, men detta material kommer naturligtvis att tagas från något annat håll, där man skulle behöva det lika bra eller kanske ännu

Anslag till ny ångpanna i Västerås ångkraftstation. (Forts.)
bättre, och vi vinna ingenting på att man kuggar någon stackare på järn i det allmänna bristtillstånd, som för närvarande råder. Jag tror inte det vore så farligt att på kraftförsörjningens område ta en liten risk i dagens läge, just med tanke på den rådande bristen på arbetskraft liksom på material.

Sedan lade jag märke till att herr Hesselbom i sin replik till mig sade, att min uppfattning om anledningen till denna utbyggnad av ångkraftstationen i Västerås »nog» var felaktig. Jag skulle vilja fråga honom, om han inte är beredd att ta bort detta »nog», som han smugglade in, eller om det inte är ganska motiverat, att det står kvar? Den skildring han lämnade beträffande användningen av ångkraftreserverna är inte riktig. Numera använder inte vattenfallsstyrelsen ångkraften på detta sätt. Det gjorde man förr i världen. Jag skall inte fördjupa mig i de tekniska resonemang, som skulle behövas för att klarlägga dessa frågor. Jag vill endast nämna, att jag under tio dagar i sträck suttit och resonerat om dessa ting med ganska högt uppsatta funktionärer inom vattenfallsstyrelsen, och jag vill påstå, att herr Hesselboms resonemang inte är riktigt.

Sedan överläggningen ansetts härmed slutad, bifölls vad utskottet i den nu föredragna punkten hemställt.

Punkterna 5—9.

Vad utskottet hemställt bifölls.

Punkten 10.

Lades till handlingarna.

Föredrogs ånyo och företogs punktvis till avgörande statsutskottets utlåtande nr 17, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående utgifter å tilläggsstat II till riksstaten för budgetåret 1946/47, i vad propositionen avser finansdepartementets verksamhetsområde.

Punkten 1.

Utskottets hemställan bifölls.

*Anslag till
1944 års
nykterhets-
kommitté.*

Punkten 2.

I denna punkt hade utskottet, med tillstyrkande av Kungl. Maj:ts i ämnet framlagda förslag, hemställt, att riksdagen måtte till 1944 års nykterhetskommitté å tilläggsstat II till riksstaten för budgetåret 1946/47 anvisa ett reservationsanslag av 250 000 kronor.

Reservationer hade anmälts

1) av herrar *Johan Bernhard Johansson* och *Mannerskantz*, fröken *Andersson* samt herr *Rubbestad*, vilka ansett, att utskottets yttrande bort hava den lydelse, reservationen visade, samt att utskottet bort hemställa, att riksdagen måtte till 1944 års nykterhetskommitté å tilläggsstat II till riksstaten för budgetåret 1946/47 anvisa ett reservationsanslag av 200 000 kronor;

2) av herr *von Heland*, som likväl ej antytt sin åsikt.

Herr **Mannerskantz**: Herr talman! Till förevarande punkt har jag jämte tre andra ledamöter av statsutskottet fogat en reservation, vari påyrkas en nedläggning av det åskade anslaget till 1944 års nykterhetskommitté med 50 000 kronor till 200 000 kronor.

Anslag till 1944 års nykterhetskommitté. (Forts.)

Jag vill redan från början säga, att det inte från reservanternas sida föreligger någon som helst tanke, att denna undersökning bör inställas eller att den är obehövlig. Under de senaste åren har emellertid gång efter annan frågan om utredningarnas omfattning och utformning här i landet varit under debatt, och vi äro några stycken inom avdelningen — själv har jag kanske varit den förste som tagit upp denna fråga — som anse att det inte är säkert, att resultatet av en utredning alltid står i direkt proportion till utredningens volym och omfattning. Utredningsväsendet i landet tenderar ju att växa och svälla ut mer och mer för varje år, varför denna fråga också får en betydande ekonomisk innebörd. Ett bättre planläggande av de utredningar, som Kungl. Maj:t och riksdagen, eller i varje fall riksdagens majoritet, ansett böra komma till stånd, vore därför önskvärt.

Denna ansvällning av utredningsväsendet och denna många gånger onödiga djuplodning, som man anser sig böra företa, utan att resultatet fördens skull blir fullödigare eller riktigare, ha vi reservanter inte kunnat lämna opåtalad. Det under senare tid mest typiska exemplet på en utredning av detta slag torde 1945 års folkräkning erbjuda, vilken jag anser måste betecknas såsom en skandal, inte därför att den kom till, utan med hänsyn till omfattningen och utformningen. När vi komma till behandlingen av sjunde huvudtiteln för nästa budgetår, skola vi finna, att denna utredning kostat 1½ à 2 miljoner kronor, innan den blivit färdig. 250 människor sitta för närvarande — eller skulle ha gjort det, om man lyckats anskaffa personal i denna utsträckning — på statistiska centralbyrån och bearbeta uppgifter, som, när de bli färdiga, komma att vara fullständigt inaktuella och knappast ha något värde. Nu ha vi reservanter menat, att man bör hålla ett vakande öga på alla sådana här utredningar, i den mån man blir i tillfälle att bedöma dem. De flesta ske ju i lönnedom, och man har bara att konstatera faktum, när de framläggas.

Den nu ifrågavarande utredningen gäller ju nykterhetsfrågorna, men reservationen riktar inte på något sätt sin udd mot syftet med dessa undersökningar. Jag hör till dem som anse, att skadorna till följd av alkoholmissbruk höra till de kanske svåraste problem, som vårt folk har att dras med. Jag frågar mig bara, om inte ett lika gynnsamt resultat kan uppnås för en mindre kostnad och med ett mindre omfattande undersökningsprogram.

Departementschefen har själv ansett, att detta inte är någon så liten sak. I proposition nr 2 yttras nämligen på denna punkt: »Riksdagen torde emellertid med hänsyn till kostnadernas omfattning böra erhålla tillfälle att taga ställning till frågan.» Vidare heter det: »Med hänsyn till storleken av ifrågavarande kostnader och utredningens speciella karaktär synes det lämpligt, att särskilda medel anvisas för bestridande av kostnaderna för löpande budgetår.»

Jag skall först be att få nämna, hur stora kostnaderna, såvitt man nu kan se, torde komma att bli. För innevarande budgetår föreslås ett anslag av 250 000 kronor, dels 172 200 kronor som här äro redovisade och dels ett redan i anspråk taget belopp. För nästa budgetår föreslås under sjunde huvudtiteln 75 000 kronor, och under förra budgetåret voro kostnaderna 44 000 kronor. Tillsammans blir detta 369 000 kronor, och vad reservationen föreslår är en minskning av det äskade anslagsbeloppet med 50 000 kronor. Jag tror att man även för 319 000 kronor bör kunna åstadkomma en ganska fullödig utredning.

Vi ha ansett, att man valt ett alltför stort klientel för undersökningen. Först och främst skall undersökningen omfatta ca 140 000 personer, motsvarande ca 40 000 hushåll, vilka utvalts av statistiska centralbyrån ur 1945 års folkräkning för att särskilt behandlas ur en hel mängd synpunkter. Detta är den s. k. bottensamplingen. Vi reservanter ifrågasätta nu, om man inte skulle

Anslag till 1944 års nykterhetskommitté. (Forts.)

kunna få en lika god bild av läget på alkoholfrenten här i landet, om man inskränkte sig till att undersöka, låt oss säga 100 000 personer. Vidare skall man fråga 13 000 ungdomar mellan 17 och 26 år om hur de ha det i en mängd olika avseenden, deras fritidssysselsättningar, uppfostrings- och hemförhållanden etc. Däri skulle ingå en grupp på ca 2 000 ungdomsfyllerister och en grupp på ca 1 000 folkhögskoleelever. Vi mena, att man väl skulle kunna tänka sig att också i fråga om dessa ungdomar göra undersökningen något mindre omfattande.

Vi ha också ansett, att en viss begränsning skulle kunna ske i fråga om de arbetsuppgifter, som nykterhetskommitténs ifrågavarande undersökning skall omfatta. På s. 2 i utskottsutlåtandet uppräknas sju olika grupper av saker som man vill undersöka, och man kan ifrågasätta, om samtliga dessa äro alldeles nödvändiga för att slutsatserna skola bli riktiga. Jag har ingenting emot att man undersöker t. ex. alkoholkonsumtionens förändringar hos olika samhällsgrupper under de senaste femton åren, alkoholproblemet ur social synpunkt med särskild hänsyn till hur samhällets hjälpverksamhet fördelar sig på de olika alkoholvanegrupperna, restriktionssystemets effektivitet och praktiska tillämpning eller orsakerna till att vissa ungdomar hemfalla åt alkoholmissbruk. En närmare undersökning torde i samtliga dessa avseenden vara riktig och lämplig.

Annorlunda ser jag på t. ex. första punkten, alkoholvanornas omfattning och utformning hos olika samhällsgrupper. Är inte den saken redan ganska väl utredd? Ha inte nykterhetsorganisationerna gjort några undersökningar i det hänseendet under alla de år de existerat? Kan man inte på ett mera direkt sätt få en bild av läget i samarbete med de nykterhetsorganisationer, som så träget och troget ha verkat här i landet under en mansålder och mera?

Alkoholutgifterna hos olika samhällsgrupper är en annan punkt i undersökningsprogrammet, som knappast torde vara alldeles nödvändig för att få bilden klar. För min del tror jag att det blir svårt att få fram en korrekt bild härvidlag, även om man gör alla de undersökningar som här ifrågasätts.

Den socialpsykologiska bakgrunden till ungdomens alkoholvanor tror jag inte heller det är nödvändigt att undersöka, eftersom i alla fall vårt svenska samhälle gör allt som är möjligt för att förbättra de sociala förhållandena. Även om man skulle kunna konstatera, att det behövs bättre sociala förhållanden för att minska alkoholmissbruket, lär man ha klart för sig, att de sociala förhållandena böra förbättras på alla möjliga sätt.

Jag tycker alltså att undersökningen inte skulle behöva ha den omfattning, som man här har tänkt sig. Jag vill ingalunda polemisera mot varje rubrik i programmet för denna undersökning, men vad jag vågar påstå är, att allt flera kommittéer här i Sverige anse — i motsats, tror jag, till vad som är fallet i utlandet — att det inte duger att presentera en utredning, som inte är åtminstone 1,5 å 2 tum tjock och av sådan art, att i varje fall någon människa ganska lätt skulle kunna få sig en doktorsavhandling på kuppen. Sådana tankar och synpunkter få inte tillåtas dominera. Naturligtvis skall man eftersträva goda resultat, men det gäller att göra uppläggningsen så skickligt, att man kan nå det syftet med minsta möjliga kostnader och utredningar.

Det är som en reaktion i allmänhet mot att utredningarna i vårt land svälla ut alltför mycket, som vi ha avgivit vår reservation. Och vi komma även i fortsättningen, då det kanske inte gäller lika känsliga saker som nykterhetsfrågan, att försöka statuera en del exempel och påvisa, att man skulle kunna minska utredningarnas omfattning.

Med hänsyn till detta, herr talman, ber jag att få yrka bifall till den reservation, som är fogad till utskottets utlåtande.

Anslag till 1944 års nykterhetskommitté. (Forts.)

Herr **Bergvall**: Herr talman! Då jag deltagit i behandlingen av detta ärende på statsutskottets tredje avdelning och då jag även är ledamot av nykterhetskommittén, skall jag be att få säga några ord. — Jag skall inte bli på något sätt långrandig.

Jag förstår så väl herr Mannerskantz' reaktion mot de betydande kostnader, som det svenska kommitté- och utredningsväsendet drar med sig. Det missnöjet och den reaktionen brukar i allmänhet ta sig ganska allmänna och inte i siffror fixerade uttryck, och herr Mannerskantz antydde i slutet av sitt anförande, att det var just detta allmänna missnöje, som man i detta sammanhang hade velat ge uttryck åt. Nu kan jag inte underlåta att göra den reflexionen, att även om ett allmänt missnöje av vissa skäl kan vara i och för sig befogat och motiverat, så är det litet riskabelt att utan en speciell undersökning omsätta det i ett siffermässigt fixerat yrkande på ett visst område.

Jag vill erinra om att man redan när riksdagen år 1943 begärde den undersökning, som ledde till nykterhetskommitténs tillsättande, var på det klara med — det säges uttryckligen i motiveringen — att man måste räkna med omfattande och tidsödande sociologiska undersökningar. Och på samma tråd spinner finansministern i sina direktiv. Självfallet fritar inte denna omständighet på något sätt nykterhetskommittén från den skyldighet, som enligt min mening varje svensk utredningsinstitution har, nämligen att begränsa sitt utredningsarbete så mycket som det överhuvud taget är möjligt med hänsyn till det resultat man skall söka ernå.

Nykterhetskommittén anlitate också vid planläggningen av dessa undersökningar — det är ju fråga om en stor undersökning, som sönderfaller i flera speciella — den främsta expertis, som står till förfogande, nämligen professorerna Cramér och Dahlberg, just för att klara ut, hur stor undersökningen behövde göras, och i direkt syfte att pressa ned omfånget så långt det var möjligt och praktiskt ändamålsenligt. På den vägen ha vi gått fram. Vad beträffar utgifterna för denna speciella undersökning vill jag säga att de ha kunnat pressas ned mer, än man haft anledning räkna med, tack vare tillkomsten av 1945 års folkräkning — om vilken jag nu inte skall yttra mig i övrigt — och den möjlighet till sammankoppling, som därigenom erbjöd sig.

Nu talar herr Mannerkrantz om att det är ca 140 000 personer, som skola undersökas, men siffran är i realiteten mycket mindre. 30 000 à 40 000 av dessa äro nämligen under 15 år och komma följaktligen inte att förorsaka det minsta arbete. Anledningen till att de kommit med är bara den, att när man tar ut 40 000 hushåll, får man i summasiffran med alla under 15 år i dessa hushåll. Men ingen lär väl komma på tanken att göra utredningar om alkoholkonsumtionen när det gäller barn under 15 år. Den i nykterhetskommitténs handlingar anförda siffran — som jag inte ett ögonblick vill klandra herr Mannerskantz för att han använt — antyder sålunda en något större omfattning av undersökningarna än som överensstämmer med verkligheten.

Man bör vidare komma ihåg, att detta är ett problem som till väsentlig del gäller männen. Men de utgöra ju inte mer än ungefär halva befolkningen, och därför minskas antalet ytterligare och i avsevärd grad. Sedan skall materialet delas upp och bearbetas i olika kategorier, för att man skall ta en bild av alkoholvanorna i städer och på landsbygd, inom olika socialgrupper och inkomstklasser etc. När man kommer till specialbearbetningen, blir materialet därför inte särskilt stort i de olika delgrupperna.

Jag vill tillägga, att även om man skulle följa den av herr Mannerskantz anvisade vägen och företa en mindre begränsning av det personmaterial, som skall undersökas, så är det inte säkert att en sådan skulle leda till någon större besparing. En sådan begränsning skulle nämligen, på grund av hopkopplingen

Anslag till 1944 års nykterhetskommitté. (Forts.)

med folkräkningen, högst väsentligt öka kostnaderna för urvalet av de personer, som skola undersökas. Man måste till varje pris undvika att få in någon tendens, som gör hela undersökningen värdelös. En mindre nedskärning av undersökningens omfattning torde därför inte kunna medföra någon egentlig besparing.

Naturligtvis kan man slopa vissa undersökningar, man kan minska ungdomsundersökningen o. s. v. Men där tror jag att vi äro inne på ett kapitel, som i detta sammanhang har väsentlig betydelse. Man bör nog inte i onödan gå ned under den gräns, som kommittén efter samråd med de främsta sakkunniga på området funnit sig böra hålla på för att få ett värdefullt material. Även om jag delar den allmänna uppfattningen, att man bör begränsa utredningsmaterialet, vill jag framhålla att det i detta avseende kan vara fråga om en oklok sparsamhet, eftersom man kan göra en sådan begränsning av materialet för undersökningarna — åtföljd av en mindre sänkning av kostnaderna — att resultatet blir väsentligt mindre värdefullt. Men då har man inte sparat, utan gjort av med pengar till ingen eller ringa nytta.

Jag skall, herr talman, inte utförligare motivera förslaget i denna punkt, utan inskränker mig till att med det nu sagda yrka bifall till statsutskottets utlåtande.

Herr Englund: Herr talman! Jag delar helt allmänt herr Mannerskantz' syn på våra offentliga utredningar. Jag tror, bland annat, att dessa utredningar i alldeles otillräcklig omfattning ha tagit hänsyn till de förbättringar i modern statistisk metod, som främst innebära, att man i stället för att studera stora massor kan studera mindre grupper, som i sin representativa karaktär med små felkällor ge allt vad man behöver veta på ett socialt undersökningsområde. Och jag tror att mycket stora vinster ur ekonomiska och andra synpunkter skulle kunna göras, om man i överensstämmelse med en tanke, som framkastats av förre statsrådet Rosander, skapade ett utredningscentrum i Kungl. Maj:ts kansli och bland annat gav detta i uppdrag att tillse, att statistiska utredningar inte få större omfång än som är nödvändigt för att åstadkomma en tillfredsställande upplysning.

Men när herr Mannerskantz nu börjar denna aktion mot det statliga utredningsväsendet, en aktion som jag sålunda principiellt livligt gillar, så måste jag för min del konstatera, att han har valt en alldeles särskilt olycklig angreppspunkt. Den statistiska utredning, som det här gäller, är nämligen upplagd efter moderna statistiska metoder. Det är en stickprovsundersökning, och som herr Bergvall påpekar, kan den se stor ut, om man bara tar hänsyn till siffran 140 000, men förhållandet blir ett annat, om man besinnar att antalet konsumenter inom denna grupp är vida mindre. Och skall denna undersökning bli representativ, så att den verkligen kan ge en nyanserad bild av exempelvis alkoholvanorna i olika samhällsklasser och befolkningsskikt, får man ta hänsyn till att några av dessa kategorier äro så pass små, att undersökningen måste ha relativt stor omfattning för att man överhuvud taget skall kunna få också dessa mindre grupper belysta. Ger man avkall på det kravet och bortser man i övrigt från nyanseringarna, herr Mannerskantz, kan man nöja sig med ett material av exempelvis det omfång, som Gallup använder, d. v. s. ungefär 4 000 personer. Men skall undersökningsprogrammet fullföljas på det sätt, som avsetts, blir det nog nödvändigt att ge undersökningen det tänkta omfånget.

Inte heller när herr Mannerskantz försökte en detaljkritik av de sju olika punkterna i kommitténs undersökningsprogram, var han särskilt gynnad av lyckan. Det är nämligen inte så, herr Mannerskantz, för att exempelvis ta

Anslag till 1944 års nykterhetskommitté. (Forts.)

punkt 1, att man på något sätt har kännedom — trots det arbete, som i vårt land har nedlagts på alkoholfrågan — om alkoholvanornas omfattning och utformning hos olika samhällsgrupper. Jag vill berätta en liten anekdot, som på ett klart sätt belyser situationen därvidlag. Vid ett sammanträde i nykterhetskommittén med sakkunniga från olika håll blev det fråga om hur många alkoholister, som finnas här i landet. Professor Kinberg hävdade då i ett anfall av slösaktighet, att antalet alkoholister skulle vara 200 000. Jag har själv gjort en del stickprov på denna punkt, som gett mig anledning att anta att antalet knappast överstiger 20 000. Det finns med andra ord uppfattningar rörande storleken av gruppen av alkoholister med variationsbredd från 20 000 till 200 000. Kan det inte, herr Mannerskantz, när okunnigheten redan på en så grundläggande punkt är så stor, finnas tillräckligt fog för en undersökning av de olika alkoholvanornas omfattning? Hela vår uppläggning av nykterhetspolitiken måste ju nämligen bli en annan, om botten-skiktet av grovt alkoholskadade är 20 000, än om det skulle råka vara 200 000.

Jag skulle på samma sätt kunna gå igenom de andra punkterna i herr Mannerskantz' reflexioner, men jag skall begränsa mig till det sagda, herr talman. Jag tror att riksdagen mycket sällan har tillfälle att så som i detta fall genom ett understöd gynna en väl planlagd undersökning. Det finns dessutom för riksdagen en alldeles särskild anledning att stödja den här ifrågavarande undersökningen. Tack vare vårt svenska restriktionssystem ha vi en möjlighet att få en belysning av de sidor av alkoholproblemet, som undersökningen inriktar sig på att klarlägga, till vilken motsvarighet icke finnes i något annat land. Det vore verkligen synd, om denna möjlighet inte skulle utnyttjas. Med hänsyn till den ekonomiska storleksordning, som alkoholproblemet överhuvud taget har, tror jag att kostnaden för den här skisserade undersökningen är mycket blygsam.

Efter det överläggningen förklarats härmed slutad, gjorde herr talmannen jämlikt därunder förekomna yrkanden propositioner, först på bifall till vad utskottet i den under behandling varande punkten hemställt samt vidare på antagande av det förslag, som innefattades i den av herr Johan Bernhard Johansson m. fl. vid utlåtandet avgivna reservation; och förklarade herr talmannen, sedan han upprepat propositionen på bifall till utskottets hemställan, sig anse denna proposition vara med övervägande ja besvarad.

Herr *Mannerskantz* begärde votering, i anledning varav uppsattes samt efter given varsel upplästes och godkändes en så lydande omröstningsproposition:

Den, som bifaller vad statsutskottet hemställt i sitt utlåtande nr 17 punkten 2, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, antages det förslag, som innefattas i den av herr Johan Bernhard Johansson m. fl. vid utlåtandet avgivna reservationen.

Sedan kammarens ledamöter intagit sina platser samt voteringspropositionen ånyo uppläst, verkställdes omröstningen genom uppresning; och befanns därvid, att flertalet röstade för ja-propositionen.

Föredrogos ånyo statsutskottets utlåtanden:

nr 20, i anledning av Kungl. Maj:ts i statsverkspropositionen under tionde huvudtiteln gjorda framställning om anslag för budgetåret 1947/48 till säkerhetsanstalter för sjöfarten;

nr 21, i anledning av Kungl. Maj:ts i statsverkspropositionen under statens allmänna fastighetsfond gjorda framställning, angående anslag för budgetåret 1947/48 till säkerhetsanstalter för sjöfarten;

nr 22, i anledning av väckta motioner om anslag å tilläggsstat II till riksstaten för budgetåret 1946/47 till bestridande av kostnaderna för riksdagens interparlamentariska grupps deltagande i konferens i Kairo; samt

nr 23, i anledning av Kungl. Maj:ts i statsverkspropositionen gjorda framställning angående stat för statens allmänna fastighetsfond för budgetåret 1947/48.

Vad utskottet i dessa utlåtanden hemställt bifölls.

Föredrogs ånyo och företogs punktvis till avgörande statsutskottets utlåtande nr 24, i anledning av Kungl. Maj:ts i statsverkspropositionen å kapitalbudgeten under statens allmänna fastighetsfond gjorda framställningar angående anslag för budgetåret 1947/48, i vad propositionen avser kommunikationsdepartementets verksamhetsområde.

Punkterna 1—15.

Vad utskottet hemställt bifölls.

Punkten 16.

Lades till handlingarna.

Föredrogs ånyo bevillningsutskottets betänkanden:

nr 1, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till förordning med ytterligare bestämmelser angående taxering för inkomst under vissa år av ersättning på grund av försäkring för förlust av fartyg, m. m.;

nr 2, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till förordning om fortsatt giltighet av förordningen den 8 juni 1923 (nr 155) angående omsättnings- och utskänkningskatt å spritdrycker; samt

nr 3, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till förordning om fortsatt giltighet av förordningen den 18 juni 1937 (nr 481) angående rätt för Konungen att i vissa fall meddela särskilda bestämmelser om stämpelavgift vid köp och byte av fondpapper.

Vad utskottet i dessa betänkanden hemställt bifölls.

Vid förnyad föredragning av bankoutskottets utlåtande nr 3, i anledning av väckt motion om dyrtidstillägg till den hos riksdagens kamrar, utskott och kansli tillfälligt anställda personalen, bifölls vad utskottet i detta utlåtande hemställt.

Ang. justitieombudsmannens ämbetsförvaltning.

Föredrogs ånyo första lagutskottets utlåtande nr 1, i anledning av verkställd granskning av justitieombudsmannens ämbetsförvaltning.

För den enligt § 42 mom. 2 riksdagsordningen lagutskott åliggande granskning av justitieombudsmannens ämbetsförvaltning hade båda kamrarna till lagutskott hänvisat justitieombudsmannens vid innevarande riksdag avgivna berättelse angående justitieombudsmansämbetets förvaltning under år 1946.

Ang. justitieombudsmannens ämbetsförvaltning. (Forts.)

Första lagutskottet, som verkställt granskningen, hade för ifrågavarande ändamål från justitieombudsmansexpeditionen mottagit dels de diaries, vilka år 1946 förts i nämnda expedition, dels protokoll över de av justitieombudsmannen under året verkställda inspektionerna, dels ock expeditionens registratur för samma år. Därjämte hade på särskild begäran handlingarna rörande vissa av justitieombudsmannen handlagda ärenden hållits utskottet till handa.

Utskottet hade i det nu föreliggande utlåtandet, utan att framställa någon anmärkning, gjort vissa uttalanden i anslutning till innehållet i nämnda ämbetsberättelse och de från justitieombudsmansexpeditionen överlämnade handlingarna, varefter utskottet anmält, att vid den granskning av justitieombudsmannens ämbetsförvaltning, som utskottet grundlagsenligt förehaft, icke heller i övrigt någon anledning till anmärkning förekommit.

Herr **Löthner**: Herr talman! Jag har begärt ordet med anledning av en i justitieombudsmannens ämbetsberättelse å s. 189 och följande lämnad redogörelse, som mynnar ut i en framställning till Kungl. Maj:t om närmare utredning angående spörsmålet, »huruvida utskrivning eller permission från sinnessjukhus eller annan anstalt må förbindas med villkor om sterilisering, m. m.».

Ärendet har icke berörts i första lagutskottets utlåtande, varför jag ensam helt står för vad jag säger. Frågan synes mig emellertid av så stor betydelse, att jag har ansett mig böra redan nu framhålla några synpunkter.

Sterilisering får enligt gällande lag endast utföras under vissa i lagen föreskrivna villkor, och bland dessa villkor är vederbörandes samtycke. Hur skall man då besvara frågan, om giltigt samtycke skall anses föreligga för den, som är intagen, låt mig säga, på en alkoholistanstalt och som medgivit operationen i fråga, sedan han erhållit vederbörande myndighets löfte om att bli frigiven, under förutsättning att han låter sterilisera sig? Svaret på denna fråga beror dels på den intagnes omdömesförmåga, förståndsutvecklingen, och dels på det sätt, på vilket villkoret delgives honom. Jag bortser nu från den intagnes förståndsutveckling och förutsätter att han överhuvud taget kan lämna ett rättsgiltigt samtycke. Jag anser, att den intagnes samtycke är frivilligt, d. v. s. giltigt, om han lämnat det, sedan myndigheten för honom klargjort, att han inte blir utskriven, såframt icke sterilisering kommer till stånd. Men detta klagörande måste ju uppenbarligen lämnas under sådana former, att det inte framstår såsom en otillbörlig påverkan. Det är alltså, synes det mig, sättet och formen det kommer an på.

Jag har inte anledning antaga annat än att myndigheterna gå till väga med all den hänsynsfullhet och grannlagenhet, som saken kräver, och jag anser därför inte att någon förklaring av begreppet samtycke i steriliseringslagen är av behovet påkallad; dess innehåll är och bör vara detsamma i vilket sammanhang det än förekommer. Men om justitieombudsmannens framställning kommer att föranleda någon Kungl. Maj:ts åtgärd, anser jag att den bör kunna begränsas till att man i den administrativa verkställighetsförordningen till steriliseringslagen vidtager sådana jämkningar, att man däri uttryckligen föreskriver, att det klagörande av situationen för den intagne, som bör äga rum, skall ske på ett tidigare stadium, än nu emellanåt är fallet, t. ex. under förtroendefullt samtal med anstaltsledningen. Om steriliseringsvillkoret, såsom emellanåt händer, ryckes in i utskrivningsbestämmelserna och oförberett delgives den intagne, kan det nämligen möjligen framstå såsom ett föreläggande, som, fastän icke ägnat att i och för sig minska giltigheten av den intagnes samtycke, dock kan ha vissa icke önskvärda psykologiska biverkningar.

Herr talman! Jag har intet yrkande.

Ang. justitieombudsmannens ämbetsförvaltning. (Forts.)

Herr **Bergquist**: Herr talman! Första lagutskottet har i år i samband med att det framlagt redogörelse för sin granskning av justitieombudsmannens ämbetsberättelse tagit upp några speciella frågor till behandling i utlåtandet. Jag tycker att det är en värdefull praxis som första lagutskottet här har slagit in på, att till riksdagens kännedom bringa några frågor av speciell natur, som kunna anses ha mera allmänt intresse, och jag vill uttala den förhoppningen, att första lagutskottet även framdeles skall följa denna praxis, om vi få kalla det så. Sedan kan naturligtvis diskuteras vad som bör tagas ut ur justitieombudsmannens ämbetsberättelse och anmälas särskilt för riksdagen; därom kan det råda och råder det delade meningar. I vad gäller den av första lagutskottet här berörda frågan om medicinalstyrelsens förfarande, då denna har att avge utlåtande över verkställd sinnesundersökning, anser jag det utan tvivel av värde att första lagutskottet har understrukt, att därvidlag bör bli en ändrad praxis i förhållande till den, som nu råder, och det uttalande, som första lagutskottet här har gjort, står ju helt i överensstämmelse med tidigare uttalanden från utskottet i samband med lagstiftningens genomförande.

Likaledes finner jag det vara av värde, att utskottet har bringat till riksdagens kännedom de uttalanden, som gjorts av en sinnessjukläkare angående nödvändigheten av att ordna med särskilda anstalter för psykopater.

I övrigt kan man naturligtvis diskutera lämpligheten — jag kan ju inte underlåta att säga, att jag kanske finner det något onödigt — av att utskottet här har anmält, att JO haft anledning att rikta anmärkning emot en domare för att denne har uppträtt olämpligt gentemot part. Det är tyvärr så inom alla ämbetsmannagrupper, att där finnes en och annan, som någon gång visar ett mindre lämpligt och hänsynsfullt uppträdande, och jag delar självfallet första lagutskottets uppfattning, att man med gillande bör ta del av den admonition, som justitieombudsmannen gett vederbörande domare. Jag bara sätter ett litet frågetecken för, om det varit nödvändigt eller varit så värdefullt ur allmän synpunkt att speciellt tala om denna detalj. Det finns väl inte några delade meningar i denna fråga, utan alla ha väl samma uppfattning, att obehärskat och olämpligt uppträdande från dem, som företräda statsmakterna och speciellt dem som göra det på rättsskipningens område, måste ogillas och bör ogillas.

Men det var inte för dessa frågor som jag närmast begärde ordet, utan det var för en återstående fråga, som utskottet har tagit upp till särskild behandling och där första lagutskottet också gjort ett uttalande, som går i strid mot det justitieombudsmannen i ett visst ärende, som omnämnes i berättelsen, ansett sig böra göra. Frågan gäller där, vilken betydelse som i de olika domstolsinstanserna skall tillmätas högsta domstolens prejudikat.

Justitieombudsmannen hade i sin berättelse omnämnt, att högsta domstolen i ett ärende hade fällt ett avgörande i plenum, som innebar ställningstagande i en ganska svåröst fråga angående beräkningen av tiden för åtalspreskription. I samband med redogörelsen för detta hade den tjänstförrättande justitieombudsmannen sagt, att ett av högsta domstolen i plenum med stor majoritet träffat avgörande borde utan vidare följas av underdomstolarna beträffande förhållanden av så utpräglad ordningsnatur som åtalspreskription. Mot detta uttalande av den tjänstförrättande justitieombudsmannen har första lagutskottet reagerat och ifrågasatt, »om icke detta uttalande i sin kategoriska avfattning innebär ett avsteg från vad som hittills ansetts vara den svenska rättens ståndpunkt», och så ersätter första lagutskottet justitieombudsmannens uttalande med ett eget uttalande, att enligt utskottets mening bör man »såsom allmän princip fasthålla vid den uppfattningen, att endast tyngden av de

Ang. justitieombudsmannens ämbetsförvaltning. (Forts.)

skäl som av högsta domstolen åberopas till motivering för domsluten bör vara avgörande för högsta domstolens inflytande på rättstillämpningen i de lägre instanserna».

Jag kan inte komma ifrån den uppfattningen, att första lagutskottet här har ersatt justitieombudsmannens även enligt min mening kanske väl kategoriska uttalande med ett annat uttalande, som man också måste beteckna såsom kanske väl kategoriskt och som inte riktigt täcker den praxis, som väl kännetecknar rättsskipningen i vårt land. Jag tror att sanningen kanske ligger ungefär mitt emellan vad tjänstförrättande justitieombudsmannen sagt och vad första lagutskottet sagt, och med hänsyn till den betydelse, ett sådant uttalande har, som det första lagutskottet här gjort, har jag inte velat underlåta att säga några ord om den vikt, som man i rättsskipningen bör tillmäta prejudikat från den högsta instansens sida.

Vi veta ju alla, att domstolarna vid sina avgöranden ha att följa dels skreven lag och dels stadgad rättspraxis. Det råder nog inte några delade meningar i det hänseendet, men det kan ofta möta svårigheter, då det gäller att tillämpa dessa allmänna principer, och speciellt föreligger det naturligtvis svårigheter, när det gäller att i det särskilda fallet avgöra vad en fast rättspraxis innebär och när man skall anse att det har uppkommit en fast rättspraxis. Det är klart, att de två rättskällor, som domstolarna ha att använda, alltså den skrivna lagen och den fasta rättspraxis, äro ganska olika till sin natur. Den skrivna lagen försöker man ju att göra så fullständig som det någonsin är möjligt, och man försöker den ju med ingående motivering och försöker att i motiven belysa innebörden av själva lagtexten, till ledning för dem som sedan ha att tillämpa lagstiftningen. Samma klarhet kännetecknar naturligtvis inte tillämpningen då det gäller den rättspraxis, som tar sig uttryck i domstolarnas avgöranden. Det får ofta skrivas mycket försiktigt i domsmotiveringen, och hänvisningar få ske till de föreliggande omständigheterna. Det kan därför ofta vara en ganska svår sak även för en driven jurist att ur ett visst uttalande från högsta domstolen dra ut några allmänna slutsatser, som kunna anses vara av allmängiltig natur. I varje rättsfall, som föreligger till bedömande, äro ju i regel omständigheterna avvikande från tidigare rättsfall; någon fullständig analogi kan man i allmänhet inte räkna med. Därför bör man — däri anser jag första lagutskottet ha rätt — iakttaga försiktighet, då det gäller att ur ett avgörande av högsta domstolen dra ut konsekvenser för andra mål. Men man måste samtidigt erkänna, att det finns vissa avgöranden av högsta domstolen, som ha den karaktären, att de speciella omständigheterna i fallet icke ha någon som helst betydelse, och just det fall, som justitieombudsmannen har behandlat här, är av denna natur. Frågan gällde där, vilken betydelse som skulle tillmätas en ändrad lagstiftning i fråga om beräkning av tiden för åtalspreskription.

De olika omständigheterna i de fall, som här kunna komma upp, alltså de rent faktiska omständigheterna, kunna inte ha någon som helst avgörande betydelse för ställningstagandet till denna fråga, utan här gäller det att avgöra: antingen skall tiden för åtalspreskription utsträckas, när en skärpning införes, som här var fallet, eller också skall det inte ske.

Högsta domstolen har kommit till den uppfattningen, att tiden för åtalspreskription skall utsträckas. Vi ha också andra fall av samma natur. Sålunda pågick t. ex. länge här i landet strid om, huruvida en person, som blivit förklarad straffri av domstol, skulle kunna klaga över straffriförklaringen och begära att han skulle få ett tidsbestämt straff eller en annan reaktion för den brottsliga handling, han begått. Nu hade högsta domstolen så småningom kommit till det resultatet, att en person, som blivit straffriförklarad, skulle

Ang. justitieombudsmannens ämbetsförvaltning. (Forts.)

ha rätt att klaga över detta och i stället begära ett tidsbestämt straff. Detta är också ett sådant där avgörande, där de speciella omständigheterna i det särskilda fallet icke ha någon som helst betydelse för avgörandet av rättsfrågan. Antingen anser man att en person, som har blivit straffriförklarad, skall få överklaga detta beslut, eller anser man att han inte skall få göra det. Huruvida de faktiska omständigheterna i det ena fallet äro lika omständigheterna i det andra, betyder inte någonting härvidlag. Det gäller sådana fall, då man alltså kan säga, att de speciella omständigheterna i de särskilda fallen icke ha någon inverkan på bedömandet av själva rättsfrågan, och det är i sådana fall som jag anser, att man måste tillmäta högsta domstolens avgörande en mycket stor betydelse, icke minst ur den synpunkten att det är rätt meningslöst för underinstanserna att gå emot ett sådant prejudikat ifrån högsta domstolen. Om nu en underinstans — hovrätten i detta fall — säger, att den, som är straffriförklarad, icke får klaga över det, går den tilltalade naturligtvis till högsta domstolen och överklagar beslutet, och högsta domstolen vidhåller sin ståndpunkt. Där är det således inte någon mening i att underinstanserna försöka driva en annan uppfattning än vad högsta domstolen har givit uttryck åt. Och likadant är det i det fall, som beröres i justitieombudsmannens berättelse; när nu högsta domstolen har gett denna tolkning av bestämmelserna om åtalspreskription, behövs det bara att åklagaren går vidare med målet upp till högsta domstolen, varvid högsta domstolen ju kommer att träffa ett avgörande i överensstämmelse med vad den tidigare har uttalat.

Jag skulle alltså vilja framhålla, att man måste göra skillnad mellan olika slags prejudikat. Det beror på, vad högsta domstolens avgörande rör sig om för fråga, och otvivelaktigt finns det fall, då man bör tillmäta högsta domstolens avgörande en, jag vill nästan säga bindande kraft för underdomstolarna.

En annan omständighet, som man inte kan underlåta att ta hänsyn till, då man skall ta ställning till frågan om vad prejudikaten betyda, är ju, hur prejudikatet har tillkommit. I rättsvetenskapen har man nog alltid gjort gällande, att ett enstaka prejudikat från högsta domstolen i och för sig icke är bindande för underinstanserna eller för domstolarna överhuvud taget och att detta blir bindande först om det vinner efterföljd så allmänt, att man kan tala om en fast rättspraxis, och detta är nog riktigt, om man bortser från dessa frågor av ordningsnatur, som jag tidigare har berört. Men man kan ju inte underlåta att ta speciell hänsyn till när högsta domstolen har sammanträtt i plenum och där träffat avgörande i en fråga och detta beslut kanske inskrivits i, som det heter, högsta domstolens minnesbok. I sådant fall får naturligtvis ett avgörande i högsta domstolen en alldeles särskild tyngd, som underrätterna icke kunna underlåta att ta hänsyn till, och man får väl räkna med, att de prejudikat, som komma till genom pleniavgöranden i högsta domstolen, faktiskt skola vägleda praxis på ett starkare sätt än andra.

Jag vill till slut bara framhålla, att praxis eller utslagen från högsta domstolen säkerligen under senare år ha fått en betydligt mycket större vikt än de tidigare hade. Detta sammanhänger med att lagstiftningen under de senare åren har skett i ett mycket kraftigt tempo; den ena nya lagen avlöser den andra. Det är mycket svårt för underrättsdomarna och för domarna överhuvud taget att hinna följa med allt som sker på detta område, framför allt att hinna penetrera alla de övergångsbestämmelser, som antingen äro skrivna eller som man måste räkna med skola tillämpas, då lagarna föras ut i livet, och icke minst på straffrättens område har här skett en utveckling, som är mycket snabb. Därför ha nog prejudikaten under senare år fått större betydelse än tidigare, och man får nog räkna med, att så kommer att vara fallet.

Jag har med detta, herr talman, bara velat ge till känna min uppfattning

Ang. justitieombudsmannens ämbetsförvaltning. (Forts.)

om prejudikatets betydelse. Jag har velat göra det, därför att första lagutskottet enligt min mening litet väl kraftigt understrukt, att underinstanserna, alltså domstolarna, egentligen äro fria från bundenhet av högsta domstolens avgöranden, och när man framhåller, att »endast tyngden av de skäl», som högsta domstolen åberopar, blir avgörande, tror jag, att man i vissa fall har gått för långt. Det är mycket svårt att här säga, hur bindande högsta domstolens avgöranden skola vara. Man kan nog inte ge ett kategoriskt svar på den frågan, utan man måste i de särskilda fallen se, vad det är för spörsmål, som ha förelegat till avgörande hos högsta domstolen. Men just i fråga om prejudikat av den natur, som första lagutskottet här har berört, får man nog säga, att mycket starka skäl tala för att underinstanserna utan vidare böra följa högsta domstolens avgöranden.

Herr Schlyter: Herr talman! Jag är mycket tacksam för det erkännande som herr Bergquist lämnade utskottet för dess nya praxis, som han uttryckte det, att taga upp till diskussion vissa frågor, som granskningen av justitieombudsmannens ämbetsförvaltning har givit anledning till.

Han frågade: Vad bör man taga ut? Efter vilka principer bör man gå, när man plockar fram några frågor i utskottets uttalande?

Det är tydligt att utskottet i sitt yttrande icke kan återge alla de punkter, i vilka utskottet har gillat justitieombudsmannens åtgärder; det skulle bli ett alldeles för vidlyftigt utlåtande. Av de fall som denna gång äro upptagna i yttrandet är det endast de två första, som anknyta till ämnen, återgivna i den tryckta ämbetsberättelsen, medan de två sista frågorna av utskottet hämtats dels från protokoll, som förts hos justitieombudsmannen vid en inspektionsresa, och dels från hans registratur. Det är särskilt denna senare granskning, som kan föranleda utskottet att vilja bringa till riksdagens kännedom något fall som icke är återgivet i ämbetsberättelsen.

Av de upptagna fallen berörde herr Bergquist särskilt det sista. Han ansåg det onödigt, att utskottet i sitt utlåtande refererade vad justitieombudsmannen hade skrivit till en domare, som hade uttryckt sig olämpligt såsom ordförande på en hovrättsdivision. Det är klart, att det inte är nödvändigt att justitieombudsmannen i sin ämbetsberättelse refererar alla fall av större intresse. Detta fall torde nog kunna betecknas såsom av större intresse, men emot dess publicering i ämbetsberättelsen ha säkert kunnat anföras goda skäl på grund av det omfattande materialet i målet. Att utskottet tagit upp detta fall i sitt utlåtande, innebär alltså icke någon anmärkning mot justitieombudsmannen för hans underlåtenhet att publicera det, men det uttalande, justitieombudsmannen gjort till denne domare, är efter utskottets mening så väl avfattat och så allmängiltigt, att det måste vara av gagn — så att säga av en viss allmänpreventiv betydelse — att det bringas till domstolarnas kännedom att man riskerar att få dylika tillrättavisningar, om man i domarestolen icke iaktar ett värdigt tal. Det kunde också ur en annan synpunkt ha betydelse att med gillande återge detta justitieombudsmannens uttalande, ty det har funnits tider, då ämbetsmännen sagt till justitieombudsmannen, när denne givit någon dylik admonition: »Var så god och åtala oss, men vi ställa oss icke under er disciplinära myndighet.» Utskottet ville genom sin publicering av detta uttalande ge justitieombudsmannen ett stöd för att icke gå till åtal, när det kan räcka med ett så välmotiverat uttalande som i detta fall.

Huvudinnehållet i herr Bergquists anförande rörde emellertid den första av utskottet upptagna punkten, däri utskottet ifrågasatt, huruvida ett av justitieombudsmannens ställföreträdare gjort uttalande angående domstolarnas bundenhet av prejudikat från högsta domstolen hade så allmän giltighet som det

Ang. justitieombudsmannens ämbetsförvaltning. (Forts.)

hade fått i justieombudsmannens utformning. Jag vill omedelbart säga, att det är mycket litet som skiljer utskottets uppfattning i denna fråga från den som här framlades av herr Bergquist. Herr Bergquist läste först upp justitieombudsmannens yttrande och sade sedan, att detta av utskottet ersatts med uttalandet, att man enligt utskottets mening som allmän princip borde fasthålla vid den härefter refererade uppfattningen. Men herr Bergquist förbigick första hälften av utskottets uttalande, som har denna lydelse: »Det är självfallet att högsta domstolens domar äga den allra största betydelse som vägledning för underrätterna, och i all synnerhet torde detta vara fallet med de avgöranden som träffas av högsta domstolen i plenum.» Detta utskottets uttalande har nu på ett mycket förtjänstfullt sätt här i kammaren motiverats av herr Bergquist.

Herr Bergquist sade emellertid, att utskottets yttrande, i den mån det citerades av honom, icke riktigt täckte praxis. Även i denna punkt äro vi säkerligen alldeles överens. Utskottet har inte ett ögonblick tänkt sig, att det skulle vara praxis, att de lägre instanserna skulle sätta sig och överväga, länge och grundligt, huruvida de skola följa ett prejudikat eller inte. Det anses vara en så självfallen sak, att man — »utan vidare» såsom JO säger — följer det prejudikat som komma från högsta domstolen, att detta är — icke en hundra procentig praxis, men jag skulle vilja säga minst en nittionio procentig. Det lilla som här pläderas för i utskottets yttrande är att det skall lämnas någon liten procent möjlighet för en lägre instans att fullt medvetet avvika från en mening som har vunnit majoritet i högsta domstolen.

Herr Bergquist åberopade ett mycket intressant precedensfall. Det gällde mycket länge under både herr Bergquists och min hovrättstid, att det var fast praxis, att en straffriförklarad icke fick överklaga en underrättsdom, varigenom han förklarats straffri, även om han aldrig så gärna önskade utbyta straffriförklaringen mot ett tidsbestämt frihetsstraff. Så länge detta var en fast praxis skulle det icke vara möjligt för en hovrätt att bryta mot en sådan praxis enligt en teori, som säger att en lägre instans bör utan vidare följa högsta domstolens avgöranden i frågor av så utpräglad ordningsnatur som den, huruvida en straffriförklarad får klaga eller icke. Nu erinrar jag mig icke, huruvida praxis bröts i en hovrätt eller i högsta domstolen, men jag skulle ansett det ha varit i högsta grad förtjänstfullt, om någon domare i en hovrätt — gärna den yngste adjunkten — vågat säga ifrån, att denna högsta domstolens praxis var oriktig och att det riktiga var att den straffriförklarade fick överklaga ett utslag, varigenom han för en obestämd tid överlämnades till sinnessjukvården för en kanske helt obetydlig förseelse.

Det är denna rätt, herr talman, som utskottet vill hålla på. Det gäller den enskilde domarens befogenhet att säga: »Här har insmugit sig en oriktig praxis, som jag genom mitt votum vill ställa under diskussion.» Jag har flera gånger hört Carl Lindhagen i denna kammare med stor värme hävda den enskilde domarens befogenhet att få göra sin minoritetsmening gällande, och hade han varit här i dag, tror jag att han med stor iver skulle ha talat för denna befogenhet. Det är denna känsla av självständighet hos domarkårens enskilda individer, som är så värdefull och som gör att domaren intar en så auktoritativ ställning i samhället. Han har rättighet att hävda sin egen mening och är endast bunden av uttrycklig lag.

Om nu en domare vågar bryta emot en enhällig praxis, så kan detta, om åtgärden är välmotiverad, leda antingen till det resultatet som vi hörde i fråga om fullföljd av talan mot straffriförklaringar — att praxis ändras — eller också till att, om saken icke kan lösas i lagskipningsväg, den i stället upptages genom lagstiftning. Jag har tagit med mig det rättsfall som åsyftas i justitieombudsmannens uttalande, och där befinnes det, att talesmannen för

Ang. justitieombudsmannens ämbetsförvaltning. (Forts.)

majoriteten i högsta domstolen förklarade, att det resultat, vartill man kommit i äldre praxis, var mindre tillfredsställande och icke stod i god överensstämmelse med den viktiga grundsatsen om att strafflagar icke få ha tillbakaverkande kraft, men han ansåg att praxis icke kunde ändras i lagskipningsväg.

För att övertyga herr Bergquist om att det inte varit min mening att tala för att domstolarna borde sätta sig upp mot högsta domstolens nu behandlade avgörande, kan jag nämna, att jag här i Nytt Juridiskt Arkiv nu hittar en lapp, ursprungligen avsedd för utskottets utlåtande, där jag skrivit: »I det refererade fallet torde emellertid efter högsta domstolens avgörande någon ändring icke stå att uppnå i lagskipningsväg, utan lärers härför erfordras lagändring.» Jag bragte dock icke den saken under debatt i utskottet, emedan detta skulle ha krävt ett ingående på själva rättsfallet i sådan omfattning, att det knappast skulle lämpat sig i detta sammanhang. Men då jag ser justitieministern närvarande, ber jag — eftersom JO inte gjort det — att få uttala det önskemålet, att denne underrättsdomares djärvhet att icke böja sig för prejudikatet i högsta domstolen måtte leda till att vi så snart som möjligt och helst till nästa riksdag få en lag, som ger minoriteten rätt i det fall som här var föremål för bedömande.

Jag är icke fullt ense med herr Bergquist beträffande vad han sade om att i sådana avgöranden i vilka de särskilda omständigheterna icke hade någon betydelse — varpå det föreliggande fallet skulle vara ett exempel — domstolarna borde vara bundna av den högre instansen på ett starkare sätt än som den allmänna bundenheten av rättspraxis medför. I det fall som här föreligger, vilket är mycket likartat med det straffrifyklaringsexempel som jag berörde, var det ju så att genom en ny lag straffet för ett visst brott höjdes på sådant sätt, att det begångna brottet fick en längre preskriptionstid än det enligt lag som gällde vid brottets begående skulle hava haft. Medan brottet tidigare preskriberats på fem år, preskriberades det nu först på tio år. Så stämmer åklagaren en person för detta brott, och då befinner det, att enligt den äldre lagen skulle brottet redan varit preskriberat, men den nya strafflagen med skärpt straff, som domstolen visserligen inte får tillämpa, har i alla fall den effekten, att brottet behöver en längre tid än tidigare för att preskriberas. Den nya lagen får alltså tillbakaverkande kraft i så måtto, att den tilltalade kan åtalas för det begångna brottet vid en tidpunkt då, om den gamla lagen lämnats oförändrad, brottet skulle ha varit preskriberat. Jag kan inte förstå annat än att varje anhängare av tanken, att en strafflag icke får ha tillbakaverkande kraft, måste finna detta resultat ytterst otillfredsställande, och det är på grund av detta skäl som jag nyss gav uttryck åt förhoppningen om en ändring lagstiftningsvis. I avbidan härpå vill jag emellertid inte som herr Bergquist begränsa domarnas i lägre instans befogenhet att göra gällande en från praxis avvikande mening, så att de icke skulle få göra detta i ett sådant fall som det här är fråga om. På den punkten är jag alltså icke ense med herr Bergquist i hans utläggning. Jag kan icke med JO och herr Bergquist anse, att det här bara gäller en »ordningsfråga».

Detta hindrar icke att jag instämmer med herr Bergquist, när han säger, att det icke är någon mening med att i en sådan fråga som denna söka framdriva en annan rättspraxis än den som hävdats av högsta domstolen. Jag kan tillägga att de jurister som deltog i diskussionen i första lagutskottet i detta ärende uttryckligen förklarade, att om de efter högsta domstolens pleniavgörande hade haft att bedöma detta fall, skulle de ha följt högsta domstolens majoritet. Det har alltså ingalunda varit utskottets mening att

Ang. justitieombudsmannens ämbetsförvaltning. (Forts.)
göra gällande, att man i det föreliggande fallet borde i lagskipningsväg ha frångått högsta domstolens genom plenibeslut fastslagna praxis.

Med dessa ord anser jag mig, herr talman, hava så utförligt som det behövs givit uttryck åt den syn på saken som motiverat mitt instämmande i första lagutskottets uttalande.

Herr Bergquist: Bara några ord för att förebygga missförstånd i anledning av vad första lagutskottets ärade ordförande anförde här. Jag yttrade mig i det tidigare anförandet inte om huruvida jag ansåg att högsta domstolen hade dömt på ett tillfredsställande sätt eller inte. Jag vill nu säga, att den praxis som fastslagits här även enligt min mening är otillfredsställande och att en lagändring bör komma till stånd, men den bör icke komma till stånd genom att en eller annan underrättsdomare dömer i strid mot högsta domstolen, utan den bör i så fall komma till stånd genom ändrad lagstiftning, och jag skulle med glädje se, om en sådan ändrad lagstiftning komme till stånd.

I anledning av vad lagutskottets ärade ordförande här yttrade vill jag också framhålla, att jag är lika angelägen som han om att bevara domarnas självständighet. Det är ju ett av de fundamentala villkoren för en god rättsskipning, att en domare icke skall ta några ovidkommande hänsyn och hans självständighet icke kringskäras, men jag anser att man lägger problemet på litet fel bog, då man gör gällande att hans självständighet skulle kringskäras genom att han ser sig nödsakad att följa högsta domstolens uppfattning i en viss fråga. Som jag nämnde, har domaren att döma inte bara efter skriven lag utan också efter stadgad praxis. Denna stadgade praxis kompletterar den skrivna lagen och måste göra det, emedan lagen aldrig kan lösa alla de situationer som kunna uppkomma. Likaväl som en domare kanske kan känna samvetsnöd, då han måste döma efter lag, lika väl kan jag förstå att han kan känna stor olust, om han måste döma efter prejudikat som han inte gillar, men han måste dock såsom domare tillämpa den lagstiftning och den fasta rättspraxis, som äro de rättskällor, efter vilka han skall gå.

Jag kan icke underlåta att ännu en gång understryka, att det för mig är en väsentlig skillnad, om det gäller frågor av den natur, som justitieombudsmannen kallar frågor av ordningsnatur, och då det gäller frågor, där de konkreta omständigheterna kunna ha någon inverkan på avgörandet. Då det gäller frågor av ordningsnatur, bör underinstansen följa högsta domstolen, även om den ogillar dess avgöranden, lika väl som den skall följa en skriven lag, även om den finner denna fullkomligt stötande. Den skall sedan verka för att få en ändring till stånd på de vägar som anvisas av vårt samhälle.

Efter härmed slutad överläggning lades det nu ifrågavarande utlåtandet till handlingarna.

*Ang. militie-
ombuds-
mannens
ämbets-
förvaltning.*

Föredrogs ånyo första lagutskottets utlåtande nr 2, i anledning av verkställd granskning av militieombudsmannens ämbetsförvaltning.

I detta utlåtande hade utskottet anmält, att vid den granskning av militieombudsmannens ämbetsförvaltning, som utskottet grundlagsenligt förehaft, någon anledning till anmärkning icke förekommit.

Herr Ström: Jag ber att få begagna tillfället att understryka ett allmänt önskemål, som man mycket ofta ser framfört även i pressen, nämligen om åtgärder för att förhindra att de värnpliktiga och de anställda i lägre grad bli på ett icke riktigt, honnett och humant sätt behandlade av vissa av sina överordnade.

Ang. militieombudsmannens ämbetsförvaltning. (Forts.)

Jag vill understryka, att det naturligtvis icke kan vara fråga om någon generalisering av dessa olämpliga uppträdanden och att man i stället måste säga, att den svenska officerskåren i stort sett står på ett högt plan, när det gäller dess förhållande till underordnade. Men det är ändå allt för ofta, som man i pressen eller enskilt får höra talas om exempel, som tyvärr icke tyda på att någon förändring till det bättre skulle ha inträtt, utan giva vid handen att denna inhumana ovärdiga behandling av de underordnade fortsätter.

Detta har, herr talman, två mycket olyckliga följder. För det första skapar det en allmän missstämning gent emot försvaret, som medför risker för att vi inom vårt folk återkomma till en stämning, som går ut över försvaret, och detta i en tid, då vi anse att försvaret måste bibehållas och upprätthållas i dess nuvarande styrka. Den andra faran, som dessa förseelser medföra, är att man får det intrycket, att de som låta detta komma sig till last gent emot de underordnade ha en antihumanitär inställning, mycket djupt grundad i översitteri och klassanda och delvis även vilande på en smitta från de senare årens politiska läror och förhållanden i nazistiska länder. Detta kommer att medföra stora svårigheter, om icke en ändring sker.

Jag tror därför, att det vore synnerligen lämpligt, om man kunde vidtaga åtgärder av kraftigare natur än hittills varit fallet för att fullständigt ur vår försvarsmakt utrensa alla sådana individer, som bära sig åt på ett sätt som skadar land och folk och försvar och hela det verk som de äro satta att befrämja.

Sedan överläggningen ansetts härmed slutad, lades förevarande utlåtande till handlingarna.

Vid förnyad föredragning av jordbruksutskottets utlåtande nr 7, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående ytterligare statsbidrag för undersökning rörande visst torrlägningsföretag, m. m., bifölls vad utskottet i detta utlåtande hemställt.

Föredrogos och bordlades Kungl. Maj:ts denna dag avlämnade propositioner nr 45—47.

Anmälde statsutskottets förslag till riksdagens skrivelser till Konungen:

nr 23, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående utgifter å tilläggsstat II till riksstaten för budgetåret 1946/47, i vad propositionen avser kommunikationsdepartementets verksamhetsområde; och

nr 24, i anledning av Kungl. Maj:ts i statsverkspropositionen gjorda framställning angående stat för statens allmänna fastighetsfond för budgetåret 1947/48.

Skrivelseförslagen godkändes under förutsättning beträffande vardera av dem, att andra kammaren i avseende å motsvarande utskottsutlåtande fattade samma beslut som första kammaren.

Justerades protokollsutdrag för denna dag, varefter kammarens sammanträde avslutades kl. 1.49 eftermiddagen.

In fidem
G. H. Berggren.

Stockholm 1947. Kungl. Boktryckeriet P. A. Norstedt & Söner.
470775